Milliyetçi Çin Hükümeti'nin Formoza Adası'na Çekilmesi ve İlk On Yılı (Türk Kaynaklarına Göre, 1950-1960)

Withdrawal of the Nationalist Chinese Government to Formosa Island and Its First Decade (According to Turkish Sources 1950-1960)

Doç. Dr. Serdar SARISIR - Prof. Dr. Neşe ÖZDEN

(ORCID: 0000-0002-4049-0345 / 0000-0002-3242-5498)

Ankara Üniversitesi - Ankara

Öz: Sun Yat-Sen'in 1925 yılında ölümünden sonra Çin'de milliyetçilerin lideri Çan Kay-Şek olmuştur. Ancak ülkede iç savaşa (1926-1949) dönüşen milliyetçi-komünist çatışmasında, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, komünistlerin üstünlük kazanmaya başlamaları ile birlikte, Çan Kay-Şek 1927 yılında Milliyetçi Hükümetin merkezi haline gelen Nankin'den, sırasıyla Kanton, Chungking, Chengtu ve Formoza adasına çekilmek durumunda kalmıştır. Çan Kay-Şek, 1 Mart 1950 tarihinde Tayvan adası ve başkent Taypei merkezli bir yönetim kurmuş ve burada Çin Cumhuriyeti Başkanlığı görevini devam ettirmiştir.

Milliyetçi Çin Hükümeti'nin komünistler karşısında başarısızlığa uğrayarak geri çekiliş süreci, Formoza'da kurulan Milliyetçi Çin Hükümeti'nin ilişkileri, bu bağlamda Adnan Menderes'in Formoza ziyareti ve Formoza'nın müdafaa meselesi çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Konuyla ilgili katkı sağlayan, tarafımızdan da istifade edilen çalışmalar bulunmakla birlikte, üzerinde yeterince durulmadığı düşünülen bu önemli süreç, Türk basını tarafından yakından takip edilmiş, gazeteler gelişmeler hakkında analiz ve değerlendirmeler içeren yazılara yer vermiştir. Çalışma kapsamında kullanılan arşiv belgeleri ise daha çok diplomatik münasebetlerin geliştirilmesine katkı sağlar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçi Çin, Formoza, Çan Kay-Şek, Adnan Menderes.

Abstract: After the death of Sun Yat-Sen in 1925, the leader of the Nationalists in China was Chiang Kai-shek. However, in the nationalist-communist conflict that turned into civil war (1926-1949) in the country, especially after World War II, with the beginning of the Communists' gaining dominance, Chiang Kai-shek had to withdraw from Nanjing, which had been the center of the Nationalist Government in 1927, to Canton, Chuking, Chengtu and Formosa, respectively. On March 1, 1950, Chiang Kai-shek thus founded its administration in a newly base, i.e. the island of Taiwan with the capital city of Taipei, where he served as President of the Republic of China.

The Nationalist Chinese government's failure in the face of the Communists, the withdrawal process and the relations of the Nationalist Chinese Government in Formosa, and the visit of Adnan Menderes to Formosa and the issue of the defense of Formosa constitute the main axis of the study. There is a few number of studies related to this important era, which has been used within the context of this article; these aspects of Chinese history both in the continent and in the Formosa island were closely followed by the Turkish press at that time, while the newspapers gave place analyzes and evaluations about the mentioned developments. Archival documents used in the study mainly emphasize the bilateral relations on diplomatic nature.

Keyword: Nationalist Chinese, Formosa, Çan Kay-Şek, Adnan Menderes.

Giriş

1912 yılında Mançu hanedanının sona ermesiyle Çin'de cumhuriyet ilan edilmişti; ancak ülkenin kuzeyi General Yuan Shih-Kai'nin, kuzeyi ise Sun Yat-Sen'in kontrolü altındaydı.¹ Yuan Shih-Kai'nin 1915 yılında anayasayı değiştirerek kendisini kral ilan etmesi Cumhuriyetin sonunu getirmiş, ancak Sun Yat-Sen güney Çin'i tamamen nüfuzu altına alarak bir cumhuriyet kurmuştu. Böylece biri kuzeyde diğeri güneyde olmak üzere Çin'de iki ayrı devlet ortaya çıkmıştı. Ancak kuzey ve güney Çin arasındaki mücadele ara vermeden devam etmişti. Sonunda Sun Yat-Sen 1920 yılında güney devletini ayırmış ve kurduğu devlet 1925'te ölümüne değin istikrarlı bir şekilde gelişmiş kuzeyde ise huzursuzluk devam etmişti.²

Sun Yat-Sen'in cumhuriyet rejiminin ilkeleri yani “*sistem*” olarak demokrasi ve milliyetçilik ilkelerini de kapsayan özgün bir yapılanmayı uygulamaya çalışması dönem için kayda değerdi. Çünkü -özellikle SSCB'nin etkisiyle- cumhuriyet rejimlerinin komünist ilkelere dayalı “*sistem*”lere, bir diğeri deyişle parti-devletlere devindiği bir süreçte, bunun yerine cumhuriyet rejiminin temeline dair özellikle demokrasiyi de içeren halkçı ilkelere yönelmek oldukça zorlu bir çabayı gerektirmekteydi.³ 1925 yılında Sun Yat-Sen'in ölümü üzerine milliyetçilerin lideri Çan Kay-Şek oldu. Çin'in tarihinde sisteme dair iki temel yorum arasındaki mücadele, Çan Kay-Şek'in Çin'in yönetiminde olduğu “1926-1949 yılları, devamlı olarak komünizmle mücadeleyle”⁴ geçti. Japonlar, Temmuz 1937'de Çin'e saldırıya başlayınca, Eylül 1937'de Milliyetçi ve Komünist Çinliler II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin devam edecek bir antlaşma yaptılar. Savaşın Çan Kay-Şek'in daha güçlü çıkmasına rağmen, 1948 yılından itibaren işler tersine döndü ve tekrar başlayan iç savaşta komünistler üstünlük kazanmaya başladılar ve 1949 Nisanı'nda Nankin'i ele geçirdiler. Çan Kay-Şek de Kanton'a çekildi. Üstünlüğü ele geçiren Mao Tse-Tung, 1 Temmuz'da “*Demokratik Halk Diktatörlüğü*”nü, 1 Ekim 1949 da ise “*Çin Halk Cumhuriyeti*”nin kuruluşunu resmen ilan etti.⁵ Bu gelişmeler üzerine, Çan Kay-Şek ve ona bağlı yönetim Formoza adasına geçecek orada Milliyetçi Çin olarak da bilinen Tayvan yönetimini kuracaktı.

1. Milliyetçi Çin Hükümeti'nin Nankin'den Taypey'e Taşınması (Ocak-Aralık 1949)

1927 yılından itibaren Milliyetçi Hükümetin, hükümet merkezi olan Nankin'den, sırasıyla Kanton, Chungking, Chengtu ve Formoza'ya çekiliş süreci, Türk basını⁶ tarafından yakından takip edilmiş, gazeteler gelişmeler hakkında analiz ve değerlendirmeler içeren yazılara yer vermişti. Bu geri çekiliş aynı zamanda komünist güçler karşısında milliyetçi güçlerin lideri Çan Kay-Şek'in, gerek Türk basınında gerekse uluslararası çevrelerce eleştirilmesini de beraberinde getirecekti.

Çan Kay-Şek'in, Ocak ayının başında Cumhurbaşkanlığı makamında bulunan 200 üst düzey memura hitaben bir konuşma yaptığı ve konuşmasında milliyetçi güçlerin sayıca ve teçhizat bakımından komünistlere üstün olduğunu ısrarla vurguladığı, Mareşal'in “*samimi ve*

¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 14. Baskı, İstanbul (tarihsiz), s. 269.

² Ahmet Mumcu, “Çin Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1, 1961, s. 282-283.

³ Sun Yat-Sen ve ilkeleri için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Öz Yayınları, Ankara 1959, s. 360-362; Mumcu, *a.g.m.*, s. 284-288.

⁴ Mumcu, *a.g.m.*, s. 291.

⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 269-271, 439.

⁶ Milliyetçi Çin ile ilgili Türk basınında yer alan haberler, genelde -AFP., AP., BBC., Reuter ve United Press gibi-yabancı haber ajanslarına dayanmaktaydı.

sağlam” bir barış beklediğini belirttiği, Türk basınında yer almış ise de,⁷ milliyetçi güçlerin üstünlüğü konusundaki ısrarını Ocak ayının neredeyse sonuna kadar sürdüren Çan Kay-Şek’in, Kuomintang’ın komünistler karşısındaki bozgunundan sonra, 21 Ocak 1949’da Başkanlık görevini bırakmak durumunda kalacak; yardımcısı Li Tsung-Jen (Li Çung Ye) “*vekâleten*” görevi üstlenecekti⁸.

Çan Kay-Şek’in açıklamalarının siyasi ve mali çevrelerdeki karşılığı, Mareşalin gerektiğinde, güneybatıya ve Formoza’ya çekilerek her durum ve şartta, komünistlerle mücadele kararlılığında olduğunun, “*şimdi tamamiyle aşîkar bir hale*” geldiği yönündeydi. Bu da barış görüşmelerini sağlamak amacıyla istifasını açıklayacağı yerde, mücadeleye devam kararını açıklamış olması itibarıyla korku ve endişe ile karşılanmıştı.⁹ Çan Kay-Şek’in, Çin komünistleriyle barış görüşmeleri için önde gelen hükümet üyeleri ile fikir alışverişlerine devam etmekte olmasına rağmen, ne Birleşik Amerika, ne de Sovyetler Birliği’nin “*Çin iç harbinde aracılıkta bulunmayı arzu etmedikleri*” anlaşılmaktaydı. Her iki ülkenin aracı olmak istemeyişinin sebebi, General Marshall’ın arabuluculuk girişimi esnasında, imzalanan mütareke anlaşmasına karşı, tarafların iyi niyet göstermemiş olmalarıydı. Çan Kay-Şek tarafından verilmek istenilen mesajın, Çin Hükümeti’nin yabancı ülkeler ve özellikle Amerika nezdinde son dönemde kaybettiği sempatiyi yeniden kazanmak üzere yapılan bir girişim olduğu değerlendirilmekteydi.¹⁰

Uluslararası haber ajanslarından Çin Hükümeti’nin, Nankin’den ayrılmaya hazırlandığı ve Çan Kay-Şek’in danışmanlarının barış tekliflerini incelemek üzere toplantıya çağrıldıkları haberleri gelmekteydi. Nankin’de yarı resmi çevrelerde dolaşan habere göre, “*Çin hükümeti memleket sahillerinden 100 mil açıktaki bulunan Formoza adasını son sığınak noktası olarak kabul etmişti*”. 16 Ocak 1949 günü yapılan resmi açıklamaya göre, hükümete ait altınlar ve Dışişleri Bakanlığı’na ait evrak Formoza’ya nakledilmişti.¹¹ Bir başka deyişle, Hazine ve Dışişleri evrakı Formoza’ya nakledilmişti.

Çin İstihbarat Bakanı Yardımcısı Tao Çi Şeng’in resmi açıklamasına göre; Çan Kay-Şek, 21 Ocak’ta istifa etmiş, ertesi gün, Başkan Yardımcısı Li Tsung-Jen, Cumhurbaşkanlığını geçici olarak (vekâleten) üzerine almıştı. Milliyetçi Çin Hükümeti, başkentini terk ettiği sırada Çan Kay-Şek, millete hitaben yayınladığı resmi veda mesajında, hayatı boyunca barışın gerçekleşmesine dair dileğini belirttikten sonra; memleketin her tarafındaki sivil ve askerlerin Başkan Yardımcısı Li Tsung-Jen’e, “*candan itaat edeceklerini ve kendisinin barışı kurmak yolundaki azimli gayretlerine yardımda bulunacaklarını*” ümit ettiğini ifade etmişti. Yılbaşındaki barış mesajından sonra geçen sürede, savaşın aldığı şekilden büyük üzüntü duyduğunu belirten Çan Kay-Şek, veda mesajına şöyle devam etmekteydi: “*Komünistlere manen nafi olabilmek ve milletin acılarını azaltmak için*” Li Tsung-Jen’den idareyi ele almasını rica ettiğini bildiriyordu. “*Sun Yat-Sen’in Kanton’dan kuzeye doğru giriştiği hareketten beri koyduğu prensiplere dayanarak bütün hayatını Çin inkılap hareketi uğruna ve milletin kurtulmasına, hayat şartlarını düzeltmesine ve demokrasinin tahakkukuna*” adadığının da altını çiziyordu.¹² Ancak görünen oydu ki, komünistler kayıtsız şartsız bir ateşkese yanaşmayacaklardı. Bu da ufukta, Çan Kay-Şek’in beklediği bir barış şansını iyice azaltıyordu.

⁷ *Ulus*, 2 Ocak 1949.

⁸ *Ulus*, 22 Ocak 1949.

⁹ *Ulus*, 3 Ocak 1949.

¹⁰ *Yeni Sabah*, 3 Ocak 1949.

¹¹ *Yeni Sabah*, 17 Ocak 1949.

¹² *Ulus*, 22 Ocak 1949; *Yeni Sabah*, 22 Ocak 1949.

Komünistlerin makul barış şartları teklif etmedikleri takdirde, Çan Kay-Şek'in Formoza'da 3 seçme tümenle direneceği anlaşılmaktaydı. Hali hazırda Fenghua'da bulunan Mareşal, Amerika kamuoyunun lehine döneceğini ümit etmekteydi.¹³ Bu arada 27 Ocak tarihli Ulus, Çin Kabinesi'nin, gün itibarıyla, Kanton'a çekilmeye karar verdiğinin resmen açıklandığını haber vermekteydi. Kabine 5 Şubat'ta görevine başlayacaktı. Milliyetçi Hükümet, Nankin'i komünist saldırılarına karşı korumak için Pukeu Puçeng köprübaşını güçlendirmeyi kararlaştırmıştı. Diğer yandan, meclis komünistlerle görüşmelerde bulunacak beş delegeden biri olan Peng-Cao-Sien'in istifasını kabul etmişti. Komünistler "*harb canileri*" listesine 6 yeni isim daha eklemişlerdi. Böylece listedeki isimlerin sayısı 49'a çıkmıştı.¹⁴ Bu gelişme karşısında Çin kabinesinin de olağanüstü bir toplantı yaparak milliyetçi savaş suçlularının tutuklanması hakkında "*hükümete ihtarda bulunan komünist talebini*" dikkate almama kararı verdiğine dair Nankin'den haberler gelmekteydi.¹⁵

Ancak Komünist radyosundaki yayınlardan, barış müzakerelerinin açılabilmesi için öncelikle iki esas noktanın kabulünün şart koşulduğu anlaşılmaktaydı. Bunlardan biri Çan Kay-Şek ile diğer Kuomintang liderlerinin tutuklanması; ikincisi ise Ocak 1949'da Changhai askeri mahkemesinde yargılanan ve beraat eden Japon kuvvetleri eski başkomutanı General Yasuji Okamura'nın yakalanıp teslim edilmesiydi. Mevcut Cumhurbaşkanı Vekili Li Tsung-Jen için bu talebi yerine getirmek mümkün gözüküyordu; çünkü Çan Kay-Şek ve komünistlerin savaş suçlusu ilan ettiği 42 kişinin neredeyse tamamı Güney Çin'e çekilmişti.¹⁶ "*Li Tsung-Jen Hükümeti, komünistlere hitaben yayınladığı bir tebliğde, şayet barışı arzu ediyorlarsa, 'saçma isteklerden' vazgeçmeleri*" gerektiği uyarısında bulunmaktaydı. Bölgeden gelen haberlerden Li Tsung-Jen'in, komünistlerle bir anlaşmaya varmaya çalışmakla birlikte, savunma için hazırlıklara devam etme kararını da vermiş olduğu anlaşılmaktaydı.¹⁷

Komünist radyosunun iç savaşı sonlandırmak için Pekin'de, 1 Nisan'da bir konferans başlayacağını, konferansa katılacak komünist heyete, Çin'in iki numaralı komünisti Çu En Lai'nin başkanlık edeceğine dair yaptığı yayını haberleştiren Yeni Sabah, Çan Kay-Şek'in "*güney Çin sahilleri açıklarındaki küçük bir adaya çekilerek, hayatının sonuna kadar orada yaşayacak*" olduğunu yazmaktaydı.¹⁸

19 Nisan tarihli Londra kaynaklı haberlere göre, eğer komünistler, ordularının Yangçe nehrini geçmelerine izin verilmesi konusunda ısrarcı olurlarsa, Çin Hükümeti "*müddeti yarın nihayete erecek olan komünist ultimatomu*"nu reddedecekti. Nankin'den alınan haberler ise Çin Milli Hükümeti'nin, komünistlerin ultimatomunu reddettiği yönündeydi. Şanghai'daki muhabirlere göre, genel kanı Çin hükümet güçlerinin, komünistlerin hareketlerine engel olmaya muktedir olabilecekleri doğrultusundaydı. Hükümet böyle bir durumda Nankin'den Şanghai'ya, hatta gerekirse daha da güneye, Kanton'a çekilmeye hazırlanmaktaydı.¹⁹

24 Nisan'da Türk basınında, "*Nankin Düştü*"²⁰, 26 Nisan ise "*Şanghai da Düştü*"²¹ haberleri manşetlerdeydi. 24 Nisan'da Yeni Sabah'ta yer alan, "*Çin ve Komünizm*" başlığıyla

¹³ Yeni Sabah, 25 Ocak 1949.

¹⁴ Bu altı isim şunlardı: Mareşal Çankayşek'in oğlu, Kuomintang'ın Şanghai kolu Başkanı Penk-Kun-Çien, Gizli Polis Şefi General Çen-Kai-Ming, Kuomintang'ın ileri gelen üyelerinden Yeh-Siu-Feng ve Bakan Tso-Suu-Sieng. Bkz. Ulus, 27 Ocak 1949.

¹⁵ Ulus, 28 Ocak 1949.

¹⁶ Yeni Sabah, 30 Ocak 1949.

¹⁷ Yeni Sabah, 2 Şubat 1949.

¹⁸ Yeni Sabah, 27 Mart 1949.

¹⁹ Yeni Sabah, 20 Nisan 1949.

²⁰ Yeni Sabah, 24 Nisan 1949.

bölgedeki gelişmelerin ele alındığı yazıda; Çin Milli Hükümeti ile komünist liderler arasındaki iletişimin kesildiği ve savaşın tekrar başladığı dikkate alındığında; bu durumun bütün Asya’da “*derin tepkiler yaratacak mahiyette*” olduğu değerlendirildiği yapılmaktaydı.²²

Yeni Sabah 28 Nisan’daki nüshasında ise Çan Kay-Şek’in, mevcut Çin Cumhurbaşkanı Vekili Li Tsung-Jen’i “*canla başla destekleyeceğini*” açıkladığını ve komünist lider Mao’yu “*komünistlik uğruna Çin milletini mahvetmekle*” suçlamış olduğu bilgisini aktarmaktaydı.²³ Aynı gazetenin “*Çan-Kay-Şek Sahnede*” başlıklı yazısında; on yıldır süren savaşın “*kötü idarecisi ve sorumlusu*” Mareşal Çan Kay-Şek tekrar savunma güçlerinin başına geçmek “*cesaretini nefsinde buldu*” diyerek eleştiride bulunmaktaydı. Yazıya göre, Nankin Milli Hükümeti’ni zor duruma düşüren Çan Kay-Şek ve arkadaşlarıydı. Savaş sorumlusu olarak komünistlerce kendilerine teslimi arzu edilirken, Milli Hükümet bu teklifi kabul etmemiş ve böylece savaşın tekrar başlanmasına sebep olmuştu.²⁴ Savaş sorumluları konusu, hem milliyetçiler hem de komünistler tarafından önemli bir sorun olarak algılanacaktı.

16 Mayıs tarihinde Yeni Sabah (Londra kaynaklı olarak, Çin’den gelen bilgilere göre), Çin ile Kremlin komünistleri arasındaki sıkı işbirliğine dair haberlerin gittikçe artmakta olduğunu, “*Çin Komünistlerinin Kremlinle Dostluğu*” başlığıyla haberleştirmekte ve Şanghay Savaşı hakkında da; Şanghay etrafındaki “*komünist çenberi*”nin gittikçe daraldığına, “*Milliyetçi müdafiler*”in şehrin sınırından 8 km içeriye çekildiklerine, top seslerinin şehirden işitildiğine ve “*Şanghayın merkezi, mültecilerle kaynaşmakta*” bulunduğuna dair bilgiler aktarmaktaydı.²⁵ Mayıs’ın sonlarında, 27 Mayıs itibarıyla, Şanghay’ın, “*tamamıyla komünistlerin idaresi altında*” girdiği, “*Şanghayın Sukutu*” başlıklı haberle Türk kamuoyuyla paylaşılmaktaydı.²⁶

Şanghay’ı, Çin komünistleri ele geçirmişlerdi; ancak bu elde ediş onları bazı sorunlar ile de karşı karşıya getirmişti. Gelişmeler hakkında basında haberler yapılmakta, köşe yazarları tarafından da değerlendirilmelerde bulunulmaktaydı. Selim Sabit’in 12 Haziran’da Tasvir’deki yazısına göre, Şanghay’ı işgal ettikten sonra Çin komünistlerinin karşılaştıkları en büyük mesele bu büyük şehrin “*iktisadi takviyesi*” olmuştu. Bu sinai merkezinin ayakta durabilmesi için “*pirinç, pamuk ve mahrukat*” hayati öneme sahipti. Bunların yokluğu, komünist Çinlileri oldukça güç bir duruma sokmaktaydı.²⁷ Özetle, ideoloji ya da realite daha ağır basacaktı. Peyami Safa ise Ulus’taki 16 Haziran’da yayınlanan yazısında, gelişmeleri analiz etmekte; “*Komünizm, Rus ihtilalinden otuz iki yıl sonra, Çin’i fethetti*” yorumunu yapmakta; ancak “*Avrupa’dan Asya’ya sürülen komünizm*”in Rusya’da ve Çin’de tutunup tutunamayacağını sorgulamakta ve sonuçta pek de başarılı olamayacağı değerlendirmesini yapmaktaydı.²⁸ Çan Kay-Şek’in Kanton’a gelmesinin, “*komünizme son bir darbe vurmak üzere*” Milliyetçi Çin’in geri kalan kuvvetlerini biraraya getirmek amacıyla yapıldığı bir ihtimal olarak ileri sürülmüştü.²⁹

Komünist Çin’in yayılmasının siyasi faktörlerinin eleştirisi ışığında; 8 Ağustos’ta Yeni Sabah “*Amerikanın Çin Siyaseti*” başlıklı haberinde; “*cumhuriyetçi*” Vandenberg’in konuya

²¹ Yeni Sabah, 26 Nisan 1949.

²² Yeni Sabah, 24 Nisan 1949.

²³ Yeni Sabah, 28 Nisan 1949.

²⁴ Yeni Sabah, 29 Nisan 1949.

²⁵ Yeni Sabah, 16 Mayıs 1949.

²⁶ Yeni Sabah, 28 Mayıs 1949.

²⁷ Selim Sabit, “Çin Komünistlerini Meşgul Eden En Mühim Mesele”, *Tasvir*, 12 Haziran 1949.

²⁸ Peyami Safa, “Rusya ve Çin’de Komünizm”, *Ulus*, 16 Haziran 1949.

²⁹ *Tasvir*, 15 Temmuz 1949.

dair eleştirilerine yer vermekte; Roosevelt zamanında Amerika'nın Çin'deki büyükelçisi olan General Patrick Hurley de, Yalta Anlaşmaları'nın "Çin'in komünistler tarafından istilasına" neden olduğu yönündeki kanaatini aktarmaktaydı.³⁰

Li Tsung-Jen "Kızıl haydutlar" olarak damgaladığı Mao Tse-Tung ile birlikte diğer 18 ileri gelen komünistin tutuklanmasını emretmişti. Ancak, Li Tsung-Jen'in verdiği bu emri uygulamak pek mümkün görünmemekteydi.³¹ Komünistlerin elindeki Amerikan silahları, düşündürücüydü. 3 Eylül 1949'da Bükreş'ten alınan habere göre, Çin komünist ordularının başkomutanlığı, General Chu Teh (Zhu De), Bükreş'te yayınlanan "Kominform" gazetesine yapmış olduğu açıklamada, Çin'deki büyük başarıların sebebini Rus yardımına dayandırıyordu. Komünist güçlerin dört milyon kişiden oluştuğunu söyleyen General, bunların "Amerikan silahları ile mücehhez olduklarını" da sözlerine eklemiş; ancak Amerikan silahlarının ellerine nasıl geçtiği konusunda bir açıklama yapmamıştı.³²

Tan gazetesi, Milliyetçi Çin'e yardım konusunda ABD'de yükselen muhalif seslere yer vermekte ve Meclisin Dışişleri Komisyonu'nun Başkanı olan Demokrat Senatör Tom Connally'nin, mecliste askeri yardım programı çerçevesinde Milliyetçi Çin'e yardım yapılmasına karşı olduğunu söylediğini ve "Çan Kay-Şek milletini terkederek 138 milyon altın Dolarla Formozaya kaçmıştır" dediğini, Connally'nin, Çan Key Şek'in "artık Milliyetçi Hükümet'in başkanı olmadığını ve yardımın kime yapılması gerektiğini söyleyemeyeceğini" ifade ettiğini haberleştirmektedir.³³

Öte yandan milliyetçilerin askeri sözcüsü, yaptığı açıklamada hükümet güçleriyle komünistlerin güney Çin'de, nihai savaş için hazırlanmakta olduklarını kabul etmiş, Hunan, Kiangsi ve kuzey Kwantung eyaletlerinin kaderini belirleyecek bu savaş için tarafların hazırlıklarını tamamlamış olduklarını ifade etmişti.³⁴ Çan Kay-Şek'in milliyetçilere verdiği mesaj dikkat çekiciydi. Eski Cumhurbaşkanı Şanghay'dan gönderdiği mesajda, komünistleri ağır bir yenilgiye uğratabilmek için milliyetçileri birleşmeye davet etmiş; komünistlerin başarılı olması durumunda, "Çin'in, Rusya'nın bir peyki haline geleceğini" vurgulamıştı. Bölgedeki kaygı verici gelişmeler üzerine, Amerika Dışişleri Bakanlığı da, Şanghay'da bulunan 1600 yabancıyı tahliye etmek üzere, 23 Eylül'de, "President Gordon" gemisini Şanghay'a göndereceğini açıklamıştı. Milliyetçi ve Komünist Çinliler bu planı onaylıyor görünmekteydiler.³⁵ Çin İç Savaşı ve komünist saldırısı devam ediyordu. Kanton'dan, 26 Eylül'de alınan habere göre, "mülteci milliyetçi hükümet"in yeni merkezinin yer aldığı Kwantung eyaletine Komünist Çin güçleri girmişti.³⁶

Çin komünistleri hükümet kurmuştu. Eylül ayının son günlerinde Pekin'deki komünist hükümetin yeni anayasası kabul edilmiş ve 1 Ekim'de de yeni hükümet ilan edilmişti. Komünistlerin kabul etmiş olduğu anayasa, "Sovyet Rusya'nın anayasasının bir kopyası olmakla beraber" Mao Tse-Tung'un bir "Asya Tito'su" olma amacını da gizleyememekteydi.³⁷

³⁰ Yeni Sabah, 8 Ağustos 1949.

³¹ Yeni Sabah, 4 Eylül 1949.

³² Yeni Sabah, 4 Eylül 1949.

³³ Tan, 9 Eylül 1949.

³⁴ Tan, 16 Eylül 1949.

³⁵ Tasvir, 21 Eylül 1949.

³⁶ Tan, 27 Eylül 1949.

³⁷ Yeni Sabah, 2 Ekim 1949.

Milliyetçi Çin Hükümeti göç ediyordu. Bölgeden, Çin milliyetçilerinin Kanton şehrini terk etme hazırlıkları içerisinde oldukları haberleri gelmekteydi. Uçaklar hükümet evrakını, yeni başkent olması beklenen Chungking'e taşımaktaydılar. 10 Ekim tarihli Paris kaynaklı habere göre, Çin Elçiliği ve Başkonsolosluğu'nun personeli Çan Kay-Şek idaresine sırt çevirmiş ve Pekin'de kurulan yeni Çin Komünist Hükümeti'ne bağlılıklarını ilan etmişlerdi.³⁸

Komünist güçlerin, Kanton şehrinin altmış kilometre yakınına kadar gelmiş olmaları, Çin Milli Hükümeti'ni, Kanton'u terk etmeye ve Japon saldırıları esnasında sığındığı Chungking'e çekilmeye mecbur bırakmıştı. Bu durum karşısında, hükümete ait evrak ve dosyalar nakledilmeye başlamıştı.³⁹ Ancak çok geçmeden Hükümet Chungking'den de çekilecekti. Öncü komünist birliklerin Kanton'dan 35 mil mesafede bulundukları bildirilmekteydi.⁴⁰ Chungking'in el değiştirmesi konusu hayatiydi. Ancak Aralık 1949'da Chungking de düşecekti. 14 Ekim'de Kanton şehrinin düşmek üzere olduğu haberi ulaşmıştı. Mültecilerin bulunduğu bir İngiliz gemisi, Hongkong'a gitmek üzere, Kanton'u terk etmişti. Milliyetçi Hükümetin ayrıldığı Kanton'da yaşayanlar ise "*sükûnet içinde*" komünist güçlerin gelmesini beklemekteydi.⁴¹ Selim Sabit'in Tasvir'deki 15 Ekim tarihli değerlendirmesinde; Milliyetçi Çin güçlerinin giderek sarsılmaya başladığı ve "*vahim bir vaziyete doğru sürüklendiği*" ifade edilmekteydi. Komünistlerle çarpışan generaller arasında "*halli müşkül ihtilaflar*" çıkması, hükümet merkezinin, komünistlerin artık çok yaklaştıkları Kanton'dan tekrar Chungking'e taşınması, hatta Kanton'daki yabancı devlet temsilcilerine Chungking'e nakil için resmen tebligatta bulunulması sürecin en dikkat çekici gelişmeleri olarak ön plana çıkmaktaydı. "*Sovyetlerce muazzam bir desteklemeye mazhar olan komünistlerin*", Çin'in kuzeyindeki eyaletleri elde ettikten sonra, "*bilhassa sahilleri zaptederek milliyetçi kuvvetlerin denizle irtibatlarını kesmek gayesi*" taşıdıkları anlaşılmaktaydı. Amerikalılar, "*devekuşu misali*", Çan Kay-Şek'e olan güvensizliklerini bir mazeret olarak göstermeye çalışsalar da; "*bu inkişaf Uzak Şark'taki Anglo-Amerikan nüfuzuna sed çekecek*" ve çıkarlarını zedeleyecek bir özellikteydi.⁴²

Çin komünistleri, 15 Ekim'de Kanton'a ulaşmışlardı. Önce komünist birlikler, eski milliyetçi başkenti geçmiş ve Hong Kong bölgesi sınırlarına doğru sarkmışlardı. "*Güney Çin'in kapısı telakki edilen büyük ve kalabalık*" Kanton şehri, Mançu İmparatorluğu'nu devirmiş olan "*ihtilalin beşiği*"ydi. Kowloon bölgesindeki milliyetçi birlikler, tıpkı Kanton, Şanghai, Nankin ve diğer şehirlerin eski garnizonları gibi geri çekilmeye başlamışlardı. Bu arada "*milliyetçi güney Çin ölürken*", Cumhurbaşkanı vekili yeni başkent Chungking'den bir beyanname yayınlamış ve "*sonuna kadar savaşılacağını*" söylemişti.⁴³

Yeni Sabah da, 16 Ekim günlü sayısında, Çin komünistlerinin Kanton'u almış olduklarını ve Hong Kong'a altmış kilometre yaklaştıklarını haber vermektedir. Çan Kay-Şek'in neden mağlup olduğunu tahlil eden Herald Tribune, Mareşal Çan Kay-Şek'in, iç savaşta "*kötü bir tabye*" kullandığını ve "*daha elverişli bir mevzi tutmak için kuzey Çin'in tahliyesini tavsiye eden Amerikan uzmanlarını dinlemediğini*"; bu nedenle, Çan Kay-Şek'in, 20 yıl önce elde ettiği iktidarı kaybettiği değerlendirmesini yapıyordu.⁴⁴ Aynı gazetedeki 17 Ekim tarihinde "*Komünizmin Çin Galebesi*" başlıklı yazıda, Kanton şehrinin ele geçirilmesiyle, komünistlerin Çin'deki üstünlüklerinin açıkça görüldüğü ifade ediliyordu. Milliyetçi güçler direnememişler

³⁸ Yeni Sabah, 11 Ekim 1949.

³⁹ "Çin Milli Hükümeti", Yeni Sabah, 13 Ekim 1949.

⁴⁰ Yeni Sabah, 13 Ekim 1949.

⁴¹ Tasvir, 15 Ekim 1949.

⁴² Selim Sabit, "Çin'deki Makus İnkişaf", Tasvir, 15 Ekim 1949.

⁴³ Tasvir, 16 Ekim 1949.

⁴⁴ Yeni Sabah, 16 Ekim 1949.

ve “Kızılar şehre bir tüfek atılmadan” girmişlerdi. Fakat Kızılar, Hong Kong’a ilerlemekteydi. İngiltere, Hong Kong’u yüzyıl önce Çin Hükümeti’yle anlaşarak ele geçirmişti. Kızıların buraya saldırımları pek olası değildi. Pekin Hükümeti’nin, “*Bilakis Britanya ile iyi geçinmek arzusu*” taşıdığı anlaşılmaktaydı. Çünkü Amerikalıların çekincelerine karşı, İngilizler, Komünist Çin Hükümeti’yle yakın ilişkiler kurmaya taraftardı. Kalkınmak isteyen Çin’in de batının ve Amerika’nın “*muavenet ve sermayesine ihtiyacı*” olduğu muhakkaktı. Uzakdoğu’da milliyetçilerin yenilmesinin nedeni, “*tamamile Çan Kay-Şek’in kötü idare ve suistimali*” olarak görülmekteydi. Bu doğrultuda bir Amerikan gazetecisi “*Çin izmihlalini*” Amerikalı askeri danışmanların önerilerini dikkate almayan Çan Kay-Şek’e bağlamaktaydı.⁴⁵

Çok geçmeden, Kasım ayı sonlarında Çin’den gelen haberlere göre, milliyetçiler, düşmesi beklenen hükümet merkezi Çungking’i boşaltmayı sürdürmekteydiler.⁴⁶ Çin komünistlerinin ilerlemeleri hızlanmıştı ve şehrin belediye sınırlarına yaklaşmışlar, hatta yakındaki Touchin şehrine girmişlerdi. Komünistlerin yaklaştıklarına dair haberler şehirde büyük bir heyecan yaratmıştı. Bununla beraber halk, sükûneti korumaktaydı. Başkomutan Çan Kay-Şek uçakla Tshenc-Tou’ya hareket etmişti.⁴⁷ 29 Kasım’da Hong Kong kaynaklı habere göre; Taypey’deki Milliyetçi Çin genel karargâhı, Milliyetçi Hükümetin 300 km kuzeybatıda bulunan Chengtu’ya gitmek üzere Çungking’i tümüyle tahliye ettiğini bildiriyordu.⁴⁸

Komünistler, ilerlemeye devam ettiler ve çok geçmeden Aralık ayının başlarında Çengtu’ya yaklaşmaya başladılar. Çan Kay-Şek, Çengtu’dan harekâtı idare ediyordu. 4 Aralık tarihli Yeni Sabah, Li Tsung-Jen’in, yanında karısı, iki oğlu ve bazı yakın arkadaşları olduğu halde uçakla Birleşik Amerika’ya hareket ettiğini haber veriyordu.⁴⁹ Bunun üzerine Çan Kay-Şek tekrar Çin Cumhurbaşkanı oldu. Milliyetçi güçlerden bir kısmı ise “*anayurdu terk ettiler*”.⁵⁰

Hong Kong kaynaklı 8 Aralık tarihli haber, Milliyetçi Çin güçlerinin, Asya’daki Çin topraklarından ayrılarak Formoza’daki kaleye çekildiği yönündeydi.⁵¹ Komünistlere karşı sonuna kadar savunulabilecek bir şekilde hazırlıklı olduğu düşünülen Formoza, Çan Kay-Şek’in “*müstahkem mevki*”ydi.⁵² Milliyetçi Çin Hükümeti, uzun bir kabine toplantısından sonra Formoza’ya çekilerek ve Asya’da “*iki çeteci karargâh*” kurarak savaşı bu yolla Ada’dan sürdürmeye karar vermişti. Bu karargâhlardan biri, batı Çin dağlarının bulunduğu Doğu Türkistan’da Uygur bölgesinde kurulmuştu.⁵³ Milliyetçi Çin Hükümeti aynı zamanda pek çoğu komünistlerin egemenliğindeki bölgede bulunan işbirlikçi 115 mültecinin de tutuklanmasını emretmişti. Taypey’deki olağanüstü bir toplantıda iki gerilla teşkilatı kurma kararı alan Çin Kabinesi, güneydoğu Çin kuvvetleri komutanı General Chang Chun’un istifasını kabul ederek yerine Genelkurmay Başkanı General Ku-Chu Tung (*Gu Zhutong*)’u getirmişti. Başbakan Yen Hsi-Şan (Yan Xishan), “*Central News*” ajansının muhabirine verdiği demeçte, kabinenin yeni hükümet merkezinde çalışmaya başlayacağını doğrulamış, Çan Kay-Şek’in, Chengtu’yu

⁴⁵ “Komünizmin Çin Galebesi”, *Yeni Sabah*, 17 Ekim 1949.

⁴⁶ *Yeni Sabah*, 29 Kasım 1949.

⁴⁷ *Tan*, 29 Kasım 1949.

⁴⁸ *Yeni Sabah*, 30 Kasım 1949.

⁴⁹ *Yeni Sabah*, 4 Aralık 1949.

⁵⁰ *Tan*, 5 Aralık 1949.

⁵¹ *Ulus*, 9 Aralık 1949.

⁵² *Yeni Sabah*, 9 Aralık 1949.

⁵³ *Ulus*, 9 Aralık 1949; 1949 yılında Doğu Türkistan’ın Komünist Çin tarafından işgal edilmesi üzerine, Milliyetçi Çin Yönetiminin Doğu Türkistan ve Doğu Türkistanlılara yaklaşımı hakkında, alana ciddi katkı sağlayan en son çalışmalardan biri için bkz. Ömer Kul, “1949 Sonrası Hariçte Doğu Türkistan Davası ve Tayvan Yönetiminin Tutumu”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S. 24, 218, s. 29 vd.

terkettiğini açıklamış ancak Mareşalin halen nerede bulunduğunu söylemek istememişti. Hükümet başkanı Amerika'ya giden Li Tsung-Jen'in, ABD'den dönüşünde görevine tekrar başlayacağını ve bir telgraf çekerek yokluğunda gelişen önemli olaylardan haberdar edilmesini istediğini bildirmişti. Bir başka deyişle, 10 Aralık 1949 itibarıyla, Çin Cumhuriyeti'nin merkezi, Chengtu'dan Tayvan'a doğru kaymaktaydı. Bu gelişmeler yaşanırken, BM Genel Kurulu'nda ise üç çekimser, dört muhalife karşı; 22 oyla, "*Çin'in bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına riayet edilmesi lüzumunun bütün devletlere bildirilmesi*"ne ilişkin bir karar kabul edildi. Diğer bir ifadeyle BM Kurulu, "*yabancıların*" Çin'in içişlerine karışmaması yolunda bir karar aldı.⁵⁴

Tan, Formoza'nın mevcut durumunun Amerika'da endişe ve dikkatle takip edildiğine dair Washington kaynaklı bir habere yer vermektedir. Washington'daki diplomatik çevreler de, Milli Güvenlik Konseyi'nin -Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson ile Amerikan Savunma Bakanı Louis A. Johnson'un da katıldığı- toplantısında, Formoza'nın Amerikan askerlerince işgal edilmesi ihtimalinin reddedildiği zannedilmekteydi.⁵⁵

Hong Kong gazetesine göre, Başkomutan Çan Kay-Şek Formoza'ya geldiğinde, Başbakan Yen Hsi-Şan ile "*mukavemet planı*"nı uygulamaya koymak için yaptığı konferansta, Uygur bölgesinde, komutanlığın General Hout Soung Van'a ve Kouang'un güneyinde de General Pai Tchoung Hsi'e verilmesi kararlaştırılmıştı. Tchousan adalarının savunma görevi ise deniz ve hava kuvvetlerine verilmişti. Genel karargâh, Formoza'da bulunacaktı.⁵⁶ Aralık ayının sonunda, "*Komünizme karşı batı müdafaasını tanzim eden*" Atlantik Paketi askeri yetkililerinden Fransa Genelkurmay Başkanı General Jean Clement Blanc, "*Uzakdoğu'da komünizmin yayılışına sed çekileceğini*" belirtiyordu. Diğer taraftan Amerika, Pasifik filosunu güçlendirdi ve Formoza'nın savunması için önlemler aldı.⁵⁷ Böylece Çan Kay-Şek'in savunma planına Atlantik Paketi'nin dolaylı Birleşik Amerika'nın ise daha açık bir şekilde destek olacağı ihtimali düşünülebilirdi.

2. Formoza'daki Milliyetçi Çin Yönetimi, İlişkileri ve Müdafaa Meselesi 1950-1960

Çan Kay-Şek yönetim merkezini 1 Mart 1950 tarihinde Tayvan adası ve başkent Taypey merkezli olarak tesis etti. Burada Çin Cumhuriyeti Başkanlığı görevine devam etti. Bu süreçte özellikle 1955 yılı bir dönüm noktası olacaktı; çünkü Amerika Milliyetçi Çin'le, Formoza'ya ilişkin olarak "*karşılıklı müdafaa antlaşması*" imzalayacaktı. Bu gelişme, bir bakıma, Çan Kay-Şek'in adadaki konumuna, Formoza'nın direnişinin artırılmasına ve Çan Kay-Şek'le temsil edilen haliyle Çin Cumhuriyeti'nin elini güçlendirmeye yönelikti. Ancak Çin Cumhuriyeti'nin geleceğini bir o kadar da Çan Kay-Şek'in şahsına ve Amerikan faktörüne bağlı bırakmayı teşvik ediyordu.⁵⁸

25 Ocak 1950'de Milliyetçi Çin Müdafaa Bakanlığı Haberler Servisi'nin Taypey'deki kaynaklarına dayanarak bildirdiğine göre, Çin komünistleri ile Sovyetler Birliği bir antlaşma imzalamak üzereydiler. Bu antlaşmanın başlıca maddeleri şunlardı: (a).Hainan ve Tayvan'ın istilası için Rusya tarafından deniz ve hava birlikleri verilecekti. (b).Rusya, Siyam ve Hindin'e karşı askeri bir harekât yapmak gerektiğinde Çin'e teknik elemanlardan oluşan bir grup gönderecekti. (c).Bütün hava ve deniz üsleri Sovyetlerin emri altına girecekti.⁵⁹

⁵⁴ *Ulus*, 9 Aralık 1949.

⁵⁵ *Tan*, 11 Aralık 1949.

⁵⁶ *Yeni Sabah*, 12 Aralık 1949.

⁵⁷ *Yeni Sabah*, 31 Aralık 1949.

⁵⁸ *Akşam*, 2 Mart 1953; *Zafer*, 1 Ocak 1955.

⁵⁹ *Tan*, 26 Ocak 1950.

Diğer yandan Çin'de Kızılların taarruzları artıyordu; Milliyetçi kuvvetler çıkarma girişimlerini geri püskürtmeye çalışıyorlardı. M. Asaf Özsoy, “*Dünyanın Yeni Siyasi Mihveri: Çin*” başlıklı Tan'daki 13 Şubat tarihli başyazısında, Hainan Adası'ndan gelen haberlere (kaydi ihtiyatla) göre; Amerika'nın Uzakdoğu'da izlediği politik yaklaşımı aktararak, “*demokrasi prensiplerine dayanan bu hareket tarzının Komünist dinamizm karşısında pasif kaldığı*”nın altını çizmekte ve aynı düşüncelerin Filipinler için stratejik öneme sahip olan Formoza'nın savunmasını da aksattığını iddia etmekteydi. Özsoy'a göre, Çin meselesi, Asya'da İngiltere, Fransa ve Amerika'nın “*çok dikkatli ve enerjik bulunmalarını*” gerektirmekteydi. “*Komünistler Asyayı İstilaya Hazırlanıyor*” başlığıyla verilen aynı gazetenin diğer haberinde ise “*Halen Formoza'da tecrid edilmiş vaziyette bulunan Milliyetçi Çin Hükümetinin müdafaası*”nın önemine vurgu yapılmaktaydı. Ayrıca haberde kaydedildiği üzere, “*Müşahitlere göre halen doğuda çekilen seddin en istikrarsız noktası Formoza*”ydı.⁶⁰

Taypey-Formoza'dan 20 Şubat tarihinde ulaşan habere göre; uçakların attığı beyannamelerde Mareşal Çan Kay-Şek, Çin'i kurtaracağını iddia ediyordu. Çan Kay-Şek, “*yakın bir istikbalde, komünist işgalinde olan Çin topraklarına bir taarruz yapılacağını, Başkan Mao Tse-Tung'un idam edileceğini ve muhtemelen de Mareşal Stalinin harp suçlusu olarak muhakeme edileceğini*” vadetmişti. Bu vaatlerin yer aldığı 100 binden fazla beyanname uçaklar tarafından komünist bölgesine atılmıştı. Çan Kay-Şek, Çin'in Asya topraklarını nasıl kurtaracağı hakkında ise ayrıntı vermemekteydi. Bir başka habere göre ise; Çin'in Hunan eyaletinde Tungting Gölü bölgesinde 100 köylünün ayaklandığı, Milliyetçi Savunma Bakanlığı tarafından bildirilmişti. Bu bölge, Çin'in pirinç yetiştiren en önemli yerlerinden biriydi. Bakanlığı göre, isyan “*komünistlerin aşırı müsaderelelerinden*” kaynaklanmıştı.⁶¹

Milliyet, Sovyetlerin yardımıyla gittikçe güçlenen Çin komünistlerinin, artık kıtadaki tüm Çin topraklarını hâkimiyetleri altında aldıklarını haberleştiriyordu. Komünizmin Uzakdoğu'da katettiği yol, batıdaki gayretlerinin ulaştığı sonuçtan çok daha fazlaydı. Güneydoğu Asya ülkeleri doğrudan doğruya komünizmin tehdidi altına girmiş bulunuyordu. Siyam, Kore, Japonya, Filipinler, Endonezya, Hindistan ve Avustralya'yı kaplayan çok geniş bir saha, bu tehdidin baskısı altındaydı. Bu nedenle bir Milliyetçi Çin sözcüsü “*acil Amerikan yardımı*” talep etmiş ve “*Formozanın Asyada komünizmi durdurmak için en mükemmel bir üs olduğunu*” ifade etmişti. Bölgeden gelen haberler, Çin komünistlerinin, güney Çin sahilleri açıklarında bulunan Wanshen Ladrano adalarını istilaya hazırlanmakta oldukları yönündeydi. Bu adalar, “*Milliyetçilerin tatbik etmekte oldukları deniz ablukasının en zayıf yerini*” oluşturmaktaydı.⁶² Aynı zamanda Komünist Çin yönetimi, “*Milliyetçi Çin hükümeti tarafından vazifelerinin başında bırakılan milliyetçi memurların geniş ölçüde tasfiyesine*” başlamıştı. Komünist yönetimin siyasi işlerine karışmaktan uzak kişiler olmalarına rağmen Nankin'de 15.000, Şanghay'da 80.000 ve Kanton'da 100.000 memurun görevine son verilmişti.⁶³

Buna karşın milliyetçiler, bazı generalleri ve yüksek rütbeli memurları tutukladı. Hong Kong'dan bildirildiğine göre; Keelung'dan gelen ve Macao'ya gitmekte olan ve “*Taypey'deki teşrii ayan meclisine mensup milliyetçi Çin ordusunun birçok generalleri*”nin de bulunduğu Prospere adlı Norveç gemisi, Milliyetçi Çin'in deniz kuvvetleri tarafından -ilki Ladrone adası açıklarında ikincisi ise Hong Kong yolu üzerinde olmak üzere- iki kez durdurulmuştu. Bu müdahaleler sırasında, mürettebatın ifadelerine göre, resmi makamların izni olmadan

⁶⁰ M. Asaf Özsoy, “Dünyanın Yeni Siyasi Mihveri Çin”, *Tan*, 13 Şubat 1950; *Tan*, 13 Şubat 1950.

⁶¹ *Tan*, 21 Şubat 1950.

⁶² *Milliyet*, 7 Mayıs 1950.

⁶³ *Milliyet*, 17 Mayıs 1950.

Formoza'dan ayrılmaya çalışan hükümet ve orduya mensup ileri gelen 96 Çinli alıkonulmuştu.⁶⁴

Komünistlerin Çin'in büyük bir bölümünü ele geçirmiş olmaları, yeni siyasi hadiseleri, yeni siyasi hadiseler ise yeni tepkileri doğurmaktaydı. Batılılar, halen Komünist Çin'in BM'ye kabul edilmesi için *"herhangi bir teşebbüs yapılmasına muarız"*dılar. Yetkili çevreler, bu kararın, Londra'daki Üçler Konferansı'nda BM'nin *"saplanmış olduğu çıkmazın münakaşası sırasında ittihaz edilmiş olduğunu"* belirtmekteydiler. *"Üçler"* içerisinde, sadece İngiltere Komünist Çin Hükümeti'ni tanıdı. Ancak bu durumda, Güvenlik Konseyi'ne kabul için *"yedi oy eksik"* kalmaktaydı.

New York Herald Tribune'nin 23 Mayıs tarihli başmakalesinde, İngiltere ile Komünist Çin arasındaki görüşmeler yorumlanmakta ve *"mağrur İngiliz arslanı tanımak istediği bir komünist tarafından hiç bu kadar meydan okurcasına bir muameleye maruz kalmamıştır"* denilerek eleştiride bulunulmaktaydı. Söz konusu gazeteye göre: *"Komünistlerin hali hazırda İngiltereden istedikleri bir başlangıç mahiyetindedir. Asıl cümbüş, iki memleket arasında siyasi temsilcilerin teatisi ile başlayacaktır"*. Çünkü o zaman *"Hong-Kong'un istikbaldeki statüsü"* gibi er geç ortaya atılacak meseleler görüşülmek üzere gündeme gelecekti.⁶⁵

Çin'deki gelişmeler, dünya devletleri arasında her gün yeni bir meselenin çıkmasına sebep olmaktadır. BM teşkilatındaki çalışmalarda, *"komünistleri tutan devletlerin murahhasları mütemadiyen toplantıları terketmekte ve bu suretle işlerin aksamasını"* sağlayarak, Milliyetçi Çin temsilcilerini BM'den ayrılmaya zorlamaktaydılar. Buna karşılık, Amerika, İngiltere ve Fransa birbirinden farklı duruşlar sergilemekteydiler. İngiltere, *"komünist Çin devletini resmen tanımış"*; Amerika ise *"henüz böyle bir harekete yanaşır görünmüyor"* idi.⁶⁶

Komünist Çin Hükümeti'ni resmen tanıyan İngiltere'nin milliyetçilerin yerine komünistlerin BM'ye kabul edilmesi için çalışması, özellikle Amerika'da *"çok soğuk bir tesir"* yaratmıştı. Milliyet gazetesinin "Komünist Çin" başlıklı haberine göre, ekonomik nedenlere dayanan gerçekçi bir yaklaşım sergilediği iddiasındaki İngiltere'nin bu tutumu *"her ne kadar haklı görünmekte ise de, dünya milletlerinin menfaatlerini sadece bir devletin zaviyesinden"* değerlendirmenin *"yersizliği"* özellikle belirtilmekteydi.⁶⁷ Milliyet, gelişmelerin *"milliyetçilerin bertaraf edilmesiyle"* yoluna gireceği değerlendirmesinde bulunuyordu Bu durum karşısında, Milliyetçi Çin'in BM başdelegesi Dr.Tingfi Tsiang, *"Komünist Çin'in BM'ye kabul edilmesine çalışmakla, BM Genel Sekreteri Trygve Lie'nin ikinci bir Chamberlain olacağını"* ifade etmişti.⁶⁸

23 Haziran 1950 tarihli Milliyet'te, *"Formoza Savaşı"* başlıklı yazıya göre; Amerika'nın, Formoza'yı, *"komünistlerin eline geçmekten koruması muhtemel"*di. Yetkili kaynaklar, Dışişleri Bakanı Dean Acheson ile Başkan Truman'ın *"Birleşik Amerikanın Formoza meselesine karışmaması yolundaki kararlarında elan sabit olduklarını"* bildirmekteydi.⁶⁹

17 Temmuz'da, Amerikan yedinci filosuna ait uçakların Formoza ile asıl Çin kıtası arasındaki sularda devriye gezmeye başladıkları, ancak bunlara ne Çin ne de Formoza

⁶⁴ Milliyet, 20 Mayıs 1950.

⁶⁵ Milliyet, 24 Mayıs 1950.

⁶⁶ Milliyet, 25 Mayıs 1950.

⁶⁷ Milliyet, 26 Mayıs 1950.

⁶⁸ Milliyet, 2 Haziran 1950.

⁶⁹ Milliyet, 23 Haziran 1950.

karasularına ve arazisine girmemeleri yönünde emir verildiği bilgileri ulaşmaktaydı.⁷⁰ Ayın sonuna doğru, bir kontramiralın idaresinde bulunan Amerikan askeri heyeti, Taypey'e gelmişti. Burada Formoza'nın savunmasına yönelik görüşmeler yapılacağı sanılmaktaydı. Bilindiği üzere, ABD yönetimi daha önce yedinci filoya Formoza'ya karşı yapılacak herhangi bir saldırıyı önleme emri vermişti. Ancak donanmanın Formoza üslerine “şimdilik yaklaşmadığı” da biliniyordu.⁷¹

15 Ağustos tarihli yetkili diplomatik kaynakların açıklamalarına göre, İngilizler, Amerika'nın Londra Büyükelçisi Lewis Douglas aracılığıyla ABD'den, Çan Kay-Şek'in Komünist Çin'e saldırısını engellemesini istemişlerdi. İngiltere, Çan Kay-Şek'in herhangi bir saldırı girişiminin, “Amerikayı komünist Çin'le harbe sürükleyebileceğini düşünerek” endişe etmekte ve bu tür bir gelişmenin “Asya'da bir felaket”e yol açacağı inancını taşımaktaydılar.⁷²

22 Ağustos 1950 tarihli Milliyet'te, “Kızıl Çin'in Birleşmiş Milletlere Müracaatı” başlığı altında verilen bilgide, Çin'in BM teşkilatına kabulünü resmen isteyen Kızıl Çin'in Dışişleri Bakanı “Su En Dai” (Chou/Zhou Enlai), Çin'in, BM'de Kore'ye dair görüşmelerde “temsilci bulundurmak hakkını” resmen talep etti. Dai, bu konuda BM Genel Sekreteri Trygve Lie ile Rus delegesi Jakob Malik'e bir telgraf göndermiş ve Malik de bu talebi Güvenlik Konseyi temsilcilerine bildirmişti.⁷³

Bu arada Çin milliyetçilerinin istihbarat raporları, Tibet sınırında askeri faaliyetlerin arttığına işaret etmekteydi. Taypey'deki askeri gözlemciler, Komünist Çin'in kara kuvvetlerinin Tibet sınırı civarında yakın tarihte asker toplamasına denk gelen sınır bölgesindeki uçuşlarını, Kızılların askeri harekâta daha uygun olan yaz aylarından faydalanarak Eylül 1950 sonundan önce “dünyanın çatısı” diye anılan bu bölgeyi yani Tibet'i işgal edecekleri tehdidini uygulamaya koymayı planladıkları şeklinde yorumlamaktaydılar.⁷⁴ Bu da Formoza'yı endişelendirmekteydi. Çok geçmeden, Milliyet'te, 5 Eylül 1950'de yer alan “Komünist Çin Ordusu, Tibet Kapılarına Dayandı” başlığı, adeta endişelerin haklılığını ortaya koymaktaydı.⁷⁵

Amerika'nın Formoza'ya karşı izlediği politikada, ABD Başkanı Truman ile General Mac Arthur arasında derin bir anlaşmazlığın var olduğu ortaya çıkmıştı.⁷⁶ Amerika'daki siyasi çevrelerin tahminlerine göre, Formoza anlaşmazlığının en iyi çözümü, Formoza'yı “BM vesayetine vermek” olarak görülmekteydi. İngiltere ise “Çin'in B. Milletlere alınmasına taraftar”dı.⁷⁷

Birleşmiş Milletler Cemiyetleri Dünya Federasyonu'nun siyasi komitesi, üç gün devam eden görüşmelerden sonra, Komünist Çin Hükümeti'nin BM'ye kabulüne dair bir önergeyi oy birliği ile kabul etmişti. Ancak Komünist Çin Hükümeti'nin BM Anayasası'nın 4. maddesi gereğince, “kendisine terettüp eden vecibeleri yerine getirmesi şart koşulmuş”tu.⁷⁸

20 Eylül'deki BM Genel Kurulu'nda, Çin'in BM'deki temsil hakkı, komünist Mao Tse-Tung'un delegelerine verilmesi kararı çıkmamıştı. Hindistan'ın bu yöndeki teklifi ise, “10

⁷⁰ Milliyet, 18 Temmuz 1950.

⁷¹ Milliyet, 31 Temmuz 1950.

⁷² Milliyet, 16 Ağustos 1950.

⁷³ Milliyet, 22 Ağustos 1950.

⁷⁴ Milliyet, 23 Ağustos 1950.

⁷⁵ Milliyet, 5 Eylül 1950.

⁷⁶ Milliyet, 30 Ağustos 1950.

⁷⁷ Milliyet, 6 Eylül 1950.

⁷⁸ Milliyet, 10 Eylül 1950.

istinkâf ve 16 lehde reye karşı 33 muhalif rey ile” reddedilmişti.⁷⁹ Bir başka deyişle, Kızıl Çin’in, Milliyetçi Çin’in yerine BM’ye alınması hakkındaki teklifler çoğunlukla reddolundu. Öte yandan BM Genel Kurulu, Milliyetçi Çin temsilcilerinin Sovyet Rusya’nın Komünist Çin’e yardım etmeye yönelik “*ahdi taahhütler*” ile BM Antlaşması’nı çiğnediği yönündeki mevcut şikâyetini, görüşülecek konular arasına almayı hükmetmişti.⁸⁰

1950 yılı Ekim ve Kasım aylarında Türk basınında; “*Kızıl Çinliler, Kuzey Korede Harbe Girdi*”⁸¹, Çin komünist kıtaları tarafından “*Tibet’in İstilasını Tamamlandı*”⁸², “*Komünist Çin, Tibet İstilasını Tamamladı*”⁸³ şeklinde başlıklar atılırken, bir süredir Kahire’de ve Beyrut’ta Çinli temsilcilerle temaslarda bulunan Milliyetçi Çin’in Büyükelçisi E. H. Tsun-Li Ankara’ya hareket etmişti. Büyükelçi hareketinden önce savaşın gidişatında BM’nin tutumunun etkili olacağı yönünde bazı tespitlerde bulunmuştu.⁸⁴

21 Kasım Salı günü Milliyet’teki “*Komünist Çin Heyeti*” başlıklı habere göre; Formoza meselesi ile ilgili olarak, BM Güvenlik Konseyi ile görüşmeler yapacak olan Komünist Çin heyeti, Lake Success’e gitmek üzere uçakla Moskova’dan Prag’a gelmişti. Perşembe günü Londra’ya ulaşacak heyetin akşam New York’a uçuşu beklenilmekteydi. 9 kişilik komünist Çin Heyeti’ni Lake Success’e götüren uçakta, Çin meselelerinde uzmanlaşmış olan İngiltere Devlet Bakanı Hector Mc Neil bulunacaktı. Milliyetçi Çin’in Londra Büyükelçisi’ne, İngiltere’nin Çan Kay-Şek Hükümeti ile siyasi ilişkileri kestiğini ve *Peiping*/Pekin rejimini tanıdığını bildiren Mc Neil olmuştu.⁸⁵

Çan Kay-Şek rejiminin BM’deki daimi temsilcisi Dr. Tinghe/Tingfu Tsiang genel kurul siyasi komisyonunda verdiği beyanatta, Çin milletinin gittikçe artan direnci karşısında “*Peiping komünist rejiminin inhilal ettiğini*” söylemişti. Komisyonunda, Sovyet Rusya’nın Çin’e karşı giriştiği “*tecavüz hareketini*” eleştiren Tsiang, Sovyet Rusya’nın “*450 milyonluk bir kütleyi köle haline sokmak için*” yoğun çaba harcadığını da iddia etmişti. Ayrıca Kremlin ile işbirliği yapan Peiping rejiminin dağılmak üzere olduğunu ve Çin’de halkın açlıktan kırıldığını da sözlerine eklemişti.⁸⁶

Aralığın başında, Çin milliyetçilerinin Çin’i ele geçirmek için gizli bir şekilde hazırlanmakta oldukları, Formoza ve Pescadores adalarının yakınındaki Amov’dan birkaç kilometre uzakta bulunan Kinmen garnizonuna takviyelerin geldiği⁸⁷ haberleri gazetelere ulaşıyordu. Bu arada Çan Kay-Şek, 5 Aralık’ta Taypey’de yaptığı bir basın toplantısında Milliyetçi Çin’in Kore’de savaşmaya hazır olduğunu tekrarladı. Çan Kay-Şek’e göre Birleşik Amerika; “*Çekoslavakyayı feda etti fakat tecavüzü önleyemedi, Koreyi yeni bir Çekoslavakya yapmak için sebep yok*”tu.⁸⁸

⁷⁹ *Milliyet*, 21 Eylül 1950.

⁸⁰ *Milliyet*, 28 Eylül 1950.

⁸¹ *Milliyet*, 31 Ekim 1950.

⁸² *Milliyet*, 14 Kasım 1950.

⁸³ *Milliyet*, 15 Kasım 1950.

⁸⁴ *Milliyet*, 12 Kasım 1950.

⁸⁵ *Milliyet*, 21 Kasım 1950.

⁸⁶ *Milliyet*, 22 Kasım 1950.

⁸⁷ *Milliyet*, 5 Aralık 1950.

⁸⁸ *Milliyet*, 6 Aralık 1950.

Birleşik Amerika cephesinde yeni gelişmeler olmaktaydı. Çin ve Kore meseleleri kapsamında, Eisenhower, Uzakdoğu için yeni kararlar alıyor ve Kongre liderleri ve Uzakdoğu uzmanlarıyla “*mühim bir konferans*” yapıyordu.⁸⁹

Dört milyondan fazla baskısı olan, “*işçi temayüllü*” Daily Mirror’daki büyük puntolarla yazılmış “*Tehlike*” başlığı altındaki makalede; Başkan Eisenhower, Çin’in ablukasına karar vermeden önce, düşünmeye davet edilmekteydi. Gazetenin yorumuna göre, Başkan’ın politikası, Kore Savaşı “*çıkamazına*” son vermeye değil, Kore anlaşmazlığının uzamasına veya üçüncü bir dünya savaşının çıkmasına yol açacak nitelikteydi. Dahası Eisenhower, İngiltere, Kanada ve diğer müttefiklerin endişelerini dikkate almalıydı. Çin’in ablukası yalnız tehlikeli olmakla kalmayacak, aynı zamanda “*tamamiyle faydasız*” olacaktı.⁹⁰

Akşam’ın 2 Mart 1953 günlü “*Formoza, Muazzam Bir Ordugah Haline Getirildi*” başlıklı haberine göre; Formoza’da Milliyetçi Çinlilerin elinde 300,000’i “*derhal harbe girecek*” durumda olan 500,000 kişilik bir kuvvet bulunmaktaydı. Ayrıca Çin kıtasında da “*daha iyi teşkilatlanmış 580,000 kişilik bir çeteci kuvveti*” bulunduğu da iddia edilmekteydi. Bu çeteciler “*halen*” komünistlere karşı bazı faaliyetlerde bulunmakta ve Formoza’dan silah ve teçhizat yardımı görmekteydiler. Milliyetçilerin elinde yedi muhrip, on dört fırkateyn ve herhangi bir çıkarma için faydalı olabilecek çok sayıda deniz araçları bulunmaktaydı. Mao Tse-Tung’un zaferi üzerine milliyetçilerin sığınmış olduğu Formoza, iki yıl içinde bir hayli değişmişti. Çünkü iki yıllık bir zaman diliminde, Çan Kay-Şek ve arkadaşları boş durmamışlar, güçlü bir ordu kurmuşlardı. Formoza “*muazzam bir uçak gemisi*” haline gelmişti. “*Bir iplik tüccarının kızı olan madam Çang ve büyük ihtilalci Sun Yat-Sen’in sağ kolu Çan Kay-Şek*” tekrar kıtaya dönüş için bir kez daha şanslarını deneyeceklerdi.⁹¹

Komünist kaynaklardan edinilen bilgilere göre, güneybatı Çin’de 4 milyondan fazla köylü, açlıkla karşı karşıya kalmıştı. Pekin’in resmi gazetesi olan “*Jen-min-jin-pao*”, son günlerdeki kötü hava şartlarından Honan ve Kiangsu eyaletlerindeki ürünlerin olumsuz etkilendiğini yazmakta; resmi raporlar, su baskınları, don ve dolu hadiselerinin pek çok eyalette yapmış olduğu tahribattan bahsetmekteydi. Diğer taraftan, halkın yiyecek bulmak üzere “*kırlara döküldükleri*” bildirilmekteydi.⁹² Haziran ayında Hindic’in den Formoza’ya nakledilen 400 mülteci, Temmuz ayının ilk haftasında şiddetli bir kasırganın evleri yıkmasıyla yeniden evsiz kalmışlardı. İlk haberlerde 7 kişinin öldüğü, 100 kişinin yaralandığı bildirilmekteydi. Kasırganın sebep olduğu maddi hasar 1.000.000 dolar civarındaydı.⁹³

Dahası Kıta Çini, Kore Savaşı’na 1950-1953 sürecinde katılmakla Amerika ile de savaşa girmiş oluyordu. Bu süreç, Birleşik Amerika’nın da müttefik arayışlarına sahne oldu. Önceki birçok olayda da benzer durumlar yaşanmıştı. Örneğin Japonya’yı dize getirmek için Çin faktörü önemli bir unsur olarak görülmüştü. Bu kez de Amerika, Japonya ile dayanışma sağlayarak Çin’i dizginlemeyi hedeflemekteydi. Amerikan yaklaşımına bu açıdan bakıldığında ve buna paralel olarak Çan Kay-Şek de kendi namına yarar elde edeceğini umduğundan, Washington ile Taypey arasındaki yakınlık artıyordu. Çan Kay-Şek, Kızıl Çin’e karşı korunmak için 2 Aralık 1954’te Amerika ile ittifak imzaladı. Kongre de 1955 Ocak ayında, Formoza’nın savunulması için Başkan’a askeri güç kullanma yetkisini verdi.⁹⁴

⁸⁹ Akşam, 16 Şubat 1953.

⁹⁰ Hürses, 21 Şubat 1953.

⁹¹ Akşam, 2 Mart 1953.

⁹² Hürses, 30 Mayıs 1953.

⁹³ Hürriyet, 6 Temmuz 1953.

⁹⁴ Ahmet Şükrü Esmer, “Çin’in Amerika Tarafından Tanınması”, *Ulus*, 12 Şubat 1971.

Ocak ayının başında basın, Amerika ile Milliyetçi Çin'in anlaştığını yazıyordu. Taypey'e gelmiş olan Birleşik Amerika Müşterek Kurmay Heyetleri Başkanı Amiral Arthur Radford, Çan Kay-Şek ve diğer Milliyetçi Çin liderleriyle görüşmüş ve Milliyetçi Çin-Amerika Karşılıklı Müdafaa Anlaşması'nın ayrıntılarını belirlemişlerdi.⁹⁵ Ayın sonlarına doğru Milliyetçi Çin, Kızıl Çin topraklarına yakın olan ve milliyetçilere ait olan bazı küçük adaları boşaltıyordu. Washington'daki siyasi çevrelerde belirtildiğine göre; iki Çin arasında “ateşkes anlaşması” yapmaya yönelik olan bu tahliye yardımı amacıyla, Amerikan 7.filosunun kullanılması için Başkan Eisenhower Kongre'den yetki istemeye karar vermişti. Kızıl Çin ile Milliyetçi Çin arasında BM'nin girişimiyle bir ateşkes anlaşması yapılabilmesi için “iki gün evvel” (20 Ocak) Başkan Eisenhower tarafından ileri sürülen fikir Birleşik Amerika'da olduğu kadar diğer müttefik ülkelerde de kuvvetle desteklenmeye başlamıştı.⁹⁶

Bir basın toplantısında konuşan Eisenhower kesin konuşmakta ve Formoza'nın komünistlerin eline geçmesine izin vermeyeceğini söylemekteydi. Yine aynı gün yani 2 Şubat'ta Washington radyosundan ulaşan bilgiye göre, Kızıl Çin Hükümeti, Formoza meselesinin BM Güvenlik Konseyi'ndeki görüşmelere katılımı için kendisine gönderilen davetiyeye henüz cevap vermemişti; ancak Amerikan başkentindeki siyasi çevreler, Komünist Çin'in “bir müddet tereddüt ettikten ve zaman kazanmağa çalıştıktan sonra” BM Genel Sekreteri'nin davetini muhakkak kabul edeceği beklentisi içindeydi.⁹⁷

Formoza kadar çevresindeki boğaz ve adalar da gündemden düşmüyordu. 1955-1958 yılları arasında, Tayvan Boğazı adaları sorunu, dikkat çeken bir boyuta ulaşacaktı. Çin sahili yakınında bulunan Kemoy ve Matsu (Maçu) adalarının savunması konusunda iki zıt görüş ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri bu adaların savunulacağını, “kat'i bir lisanla ilan edilmesi” gereği; diğeri ise, Eisenhower idaresinin Formoza boğazında “Milletler arası hukuka uygun bir siyaset” takip etmesiniyd.⁹⁸

Mareşal Çan Kay-Şek, Kemoy adasını ziyaret ederek tesisleri gezmiş ve garnizon kumandanı ile görüşmüştü. Yıllar önce Kıta Çin'ini terk etmiş olan Çan Kay-Şek'in, o günden beri “Çin sahillerine bu kadar yakın mesafeye gelmemiş olduğu” kaydedilmekteydi. Zafer gazetesinden Mücahit Topalak'a göre, bu ziyaret, Kemoy'un yakın bir zamanda komünist saldırısına uğraması ihtimaline karşı “müdafaa mevzilerini yakından görmek arzusunun neticesi” olabilirdi. Ya da Çan Kay-Şek'in, Amerikalı müttefiklerine, “gerekirse onların yardım ve müdahalesi olmadan da Kemoy'u mutlaka savunmak niyetinde olduğunu anlatmak için” böyle bir gösteriye ihtiyaç duyduğu düşünülebilirdi. Ayrıca Topalak, “Yoksa bu sadece bir veda ziyareti midir?” sorusunu da soruyordu.⁹⁹

BM'nin dışında alternatif uluslararası camiada da, Formoza ve Çin'in geleceğine dair ilgi duyulmaktaydı. 1955'te Endonezya'da, yirmi dokuz Asya ve Afrika devleti temsilcilerinin katıldığı Bandung Konferansı (18-24 Nisan 1955), “yeryüzündeki insan nüfusunun yarısını temsil etmek üzere”, ilk oturumunu yapmıştı. Konferansta “en büyük devlet” Komünist Çin'di. Dolayısıyla Çu En-Lai'nin burada “nüfuzunu hissettirmesi ihtimali” yüksekti.¹⁰⁰ Bandung'daki konferansının üçüncü gününde, gizli olarak iki genel oturum yapılmıştı. Bu oturumlarda Çin'i ilgilendiren, Kıta Çin'i dışındaki Çin kolonileri konusu ele alınmıştı.¹⁰¹ Başbakan Çu En-Lai,

⁹⁵ Zafer, 1 Ocak 1955.

⁹⁶ Yeni Sabah, 22 Ocak 1955.

⁹⁷ Yeni Sabah, 3 Şubat 1955.

⁹⁸ Mücahit Topalak, “Kongrede Tartışma”, Zafer, 3 Nisan 1955.

⁹⁹ Mücahit Topalak, “Garanti Formülü”, Zafer, 13 Nisan 1955.

¹⁰⁰ “Diplomat” imzalı ve “Konferansın İlk Günü” başlıklı yazı için bkz. Yeni Sabah, 20 Nisan 1955.

¹⁰¹ Zafer, 21 Nisan 1955.

Nehru'nun politikasına taraftar olduğunu açıklamıştı.¹⁰² Diğer taraftan Çu En-Lai, basına verdiği yazılı demeçte, Formoza meselesinin çözümü için, Amerika ile müzakere istediğini, Çin'in dostane hisler taşıdığı Birleşik Amerika ile bir savaş istemediğini beyan etmişti.¹⁰³ Tercüman'da ise "Formoza İşi ve Hindistan" başlıklı haberde, Nehru'nun Washington ile Pekin'in ilişki kurmasına yardımcı olmaya çalıştığını bildiriliyordu. Başbakan Nehru ile dış siyaset Başmüaviri V. K. Krişna Menon bir süredir Formoza meselesine "bir hal çaresi bulmaya" uğraşmakta olup, bu gayretlerini artık yeni bir safhaya yöneltmişlerdi. Hindistan'ın gayesi "görünürde Washingtonla Pekin arasında direkt müzakereler" yapılmasını sağlayabilmektir.¹⁰⁴

Bu arada Komünist Çin'de tutuklu bulunan Amerikalı havacılar dördü "nihayet tahliye" edilmişti. Amerikalı havacılar Kore Savaşı'nda Çin komünistleri tarafından esir alınmışlardı. Serbest bırakılan dört Amerikalıdan başka Çinlilerin elinde on bir havacı daha bulunmaktaydı.¹⁰⁵ Böylece Amerika ile Çin arasındaki gerginliğin sebeplerinden biri ortadan kalkmış oluyordu.

Vatan'daki "Uzakdoğuda Yeni Bir İhtilaf" başlıklı yazıda, Uzakdoğu'da hadiselerin eksik olmadığı vurgulandıktan sonra, son hadisenin Kızıl Çin, Filipinler, Milliyetçi Çin arasında olduğu belirtiliyordu. Bu üç hükümetten her biri, Nanşa (Spratly) adındaki takımadaları üzerinde hak iddia ediyorlardı.¹⁰⁶

Döneme bakıldığında, yapılan bazı teklifler aslında niyetleri yeterince yansıtmıyordu. Komünist Çin Başbakanı Çu En-Lai, Milli Meclis önünde söylediği ve yeni Çin Ajansı tarafından da yayınlanan konuşmasında Formoza yöneticilerine doğrudan doğruya görüşmelere başlamayı açıkça teklif etmişti.¹⁰⁷ M. H. Zal, 9 Temmuz'da Vatan'daki yazısında, Kızıl Çin'in attığı adımdaki maksadın, "ancak yaraya tuz ekmek gibi bir şey" olduğunu belirtmekteydi. Zal'a göre, Kızıl Çin'in talebi, "Formoza adasının teslim olması, Milli Çin'in ortadan kalkması ve sadece teslimat ait şartlar etrafında bir anlaşmaya varılması"ydı.¹⁰⁸ Zal, 1 Ekim tarihli yazısında ise Kızıl Çin'in hudutları içinde altı yüz milyon insan yaşadığını ve artık Çin'in, Moskova kanalıyla, kısa zamanda bir sanayi memleketi olduğunu yazıyordu. Bazı batılı siyaset adamlarında, Çin-Sovyet rekabetine dair beklenti mevcutsa da, "görülen istidat bunun aksine" olduğunu ifade ediyordu.¹⁰⁹ Çok geçmeden Kızıl Çin, Birmanya'ya saldırıyordu.¹¹⁰ 21 Ekim'de Zal, son zamanlarda beliren bazı gelişmelerin "Çin'deki uysallığın" bir maske olduğunu zannedenleri haklı çıkaracak gibi göründüğünü ifade ediyordu.¹¹¹

1956 yılı sonlanırken, iki ülke arasındaki işbirliğini artırmak üzere Sovyet Hükümeti'nin daveti üzerine Başbakan Çu En-Lai'nin Ocak 1957'de Moskova'ya resmi bir ziyaret yapacağı haberi geliyordu.¹¹²

¹⁰² Zafer, 20 Nisan 1955.

¹⁰³ Zafer, 24 Nisan 1955.

¹⁰⁴ Tercüman, 27 Mayıs 1955.

¹⁰⁵ Hürriyet, 31 Mayıs 1955.

¹⁰⁶ Vatan, 12 Haziran 1956.

¹⁰⁷ Vatan, 29 Haziran 1956.

¹⁰⁸ M. H. Zal, "Kızıl Çin'in Bir Teklifi", Vatan, 9 Temmuz 1956.

¹⁰⁹ M. H. Zal, "Kızıl Çin'de Yeni Cereyan", Vatan, 1 Ekim 1956.

¹¹⁰ Vatan, 20 Ekim 1956

¹¹¹ M. H. Zal, "Peyklerin İstiklali", Vatan, 21 Ekim 1956.

¹¹² Vatan, 24 Aralık 1956.

9 Ocak 1957'de Topalak, Lai'nin Sovyet liderleri ile Moskova'da görüşmeler yapmaya başladığını bildiriyor ve ayrıca Güneydoğu Asya'dan Doğu Avrupa'ya kadar birçok ülkeyle de bağlantıya geçme planından bahsediyordu.¹¹³ Sovyet Rusya yüksek şura presidiumu başkanı Mareşal Vorosilov, Nisan 1957 ortasında Pekin'i ziyaret etmekteydi.¹¹⁴

27 Aralık'ta Dünya gazetesi, Kahire'de gerçekleştirilen “Asya Komünistleri” toplantısına değinmekte ve Konferansın havasına batı düşmanlığının hâkim olduğunun altını çizmekteydi. Eisenhower aleyhine gösteriler yapılmıştı. 40 kadar ülke ve sömürgeye mensup 4.000 temsilcinin katılımıyla Kahire'de açılan Afrika-Asya Halk Konferansı batı karşıtı gösterilere sebep olmuştu. Delegasyonlar hükümetleri temsil etmemekteydi. Bununla beraber, Rusya ve Kızıl Çin “kalabalık heyetler” göndermişlerdi.¹¹⁵

1958 Ağustosunun son gününde Uzakdoğu tekrar karışıyordu. Kızıl Çinliler, Milliyetçi Çin'e ait Kemoy adasını bombalamışlardı. Hükümete mensup ajanlar, Milliyetçi Çin Hükümeti'nin, resmi dosya ve kayıt defterlerini Taypey'den başka emin yerlere taşımakta olduğunu açıklamışlardı. O ana kadar sadece İktisat Bakanlığı, Taypey dışına çıkmış bulunmaktaydı.¹¹⁶ Taypey şehri bir saldırı korkusuyla yavaş yavaş boşaltılıyordu ve bölgedeki tansiyon bir yıl içerisinde giderek yükseliyordu.

Birleşik Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın Formoza meselesi ile ilgili olarak 22 Ekim 1959'da yayınladığı bir tebliğe göre, “Komünist Çin rejimi Formoza bölgesinde gayesinin tahakkuku için kuvvete başvurmaktan vazgeçeceğine dair en ufak bir iyi niyet eseri göstermemiş”ti. Aksine Formoza'yı ele geçirme arzusunu her fırsatta dile getirmekteydi. Çu En-Lai 6 Ekim 1959'da yayınlanan bir makalesinde, “Komünist Çin Halkı Formozayı kurtarmaya azmetmiştir” demektedir.¹¹⁷

Milliyetçi Çin basınında 16 Kasım'da çıkan haberlere göre, Komünist Çin'de iktidara karşı seri halde ayaklanmalar olmuştu. Milliyetçi Çin'in resmi haber ajansı, farklı yerlerde çıkan ayaklanmalarda iki komünist idareci ile komünist aleyhtarı 33 göstericinin öldüğünü bildirmekteydi. Ajans, Formoza boğazının tam karşısındaki Kwantung ve Fukien bölgeleri ile Güney Çin sahilinde Hainan'da idarecilerle göstericiler arasında çarpışmalar yaşandığını bildirmekteydi. Bölgeden gelen haberlere göre isyanın sebebi, Komünist Çin'de “istihsalı artırmak için kurulan mecburi çalışma teşekkülleri” idi.¹¹⁸

Öte yandan, 1950'lerden beri dünyanın gündeminden pek düşmeyen Tibet'te, özellikle 1956-1959 yılları arasında çıkan isyanlar ve bölgeye ilgi duyan dış politik aktörler, durumu, 1960'lı yıllara sarkan bir derinlikte daha da karmaşık bir hale getirmişti. Coşkun Kırca 3 Eylül 1959'da, McMahon hattını reddeden Komünist Çin'le Hindistan arasında çıkan ve aslında yıllardır süren sınır anlaşmazlıklarına ve Tibet meselesine dikkat çekiyordu.¹¹⁹ Kırca, 14 Eylül'deki yazısında ise, Komünist Çin'in Başbakanı Çu En-Lai'nin, Hindistan Başbakanı Nehru'ya gönderdiği mesajın, ilk anda Güneydoğu Asya'daki sorunun çözüme yakın olduğu izlenimi bıraktığına dikkat çekiyordu. Komünist Çin'in, görüşmelerin başlaması için Nehru

¹¹³ Mücahit Topalak, “Çin-Rusya”, *Zafer*, 9 Ocak 1957.

¹¹⁴ Mücahit Topalak, “Pekin'i Ziyaret”, *Zafer*, 16 Nisan 1957.

¹¹⁵ *Dünya*, 27 Aralık 1957.

¹¹⁶ *Tercüman*, 1 Eylül 1958.

¹¹⁷ *Yeni Gün*, 23 Ekim 1959.

¹¹⁸ *Yeni Gün*, 17 Kasım 1959.

¹¹⁹ Coşkun Kırca, “Olaylar Hızlanıyor”, *Vatan*, 3 Eylül 1959.

tarafından yapılan tekliflere vereceği cevaplar, aslında bu sorunun çözümü olasılığının ne dereceye kadar hayata geçirilebileceğini gösterecekti.¹²⁰

Coşkun Kırca'ya göre, Komünist Çin'in Hint sınırında ve Laos'ta giriştiği veya desteklediği hareketler, dünya çapındaki bir yumuşama (detant) çabası içinde, "Pekini bir kenarda bırakmağa imkan olmadığını" herkese hatırlatmak için yapılmışa benzemekteydi. 1959'da, Sovyet Başbakanı'nın Komünist rejimin 10. yıldönümü şenliklerinde bulunmak üzere gittiği Pekin'de verdiği demeçler, Sovyetler Birliği'nin genel bir yumuşama sürecini çıkarlarına uygun bulduğu yönündeki ümitleri kuvvetlendirmişti. Çin'in, Sovyetler Birliği'ne karşı "milletlerarası komünizm bloku içinde bir rakip olarak ortaya çıkması" olasılığı devam etmekle birlikte, Kremlin liderlerinin ya da Çin'in "daha şimdiden" bu tür bir yönelimde bulunmaları için ciddi sebepler yoktu. Çin, en az on yıl daha, gelişmesi için Sovyet yardımlarına bağlı kalacaktı. Ayrıca, Eylül sonunda Camp David Zirvesi'nde Eisenhower ile Kruşçev'in yumuşama adına görüşmeleri gerçekleşmekteydi.¹²¹ Kırca, 2 Kasım'daki yazısında, BM Genel Kurulu'nun, Komünist Çin'in Tibet'e yönelik politikalarını ve uygulamalarını "kötüleyen bir karar suretini 2/3 çoğunlukla kabul ettiği"ne dikkat çekiyordu.¹²² Kasım sonunda, Kırca'nın bu sorun ekseninde sorduğu sorulardan biri; Tibet sınırlarındaki Hint-Çin gerginliğinin seyrinde uluslararası anlaşma ve kabulleri tanımama eğiliminde olan Komünist Çin'in, bu vesileyle "Güneydoğu Asya nötralistlerine, Hindistanın kudretinin Çin'in kuvveti karşısında ne kadar zayıf kaldığını göstermek suretiyle", nötralist devletleri "Yeni-Delhinin cazibesinden koparıp Pekine yaklaşımlarını" sağlamak olup olmadığı yönündeydi. Dahası, Çin'in tavrının nedenleri arasında, Amerika ve Sovyetlere, dünyada sürekli bir barışın sağlanması için Çin'in katılımı ve rızasının gerekliliğinin hissettirilmesi amacı da olabiliyordu. Çin-Hint anlaşmazlığında Kremlin'in tarafsızlığı da dikkat çekmekteydi.¹²³ Bu durum da belki, mevcut dünya barışında kilit konumdaki ülkenin Sovyetlerden ziyade Çin olduğu fikrini kuvvetlendiriyordu.

2.1. Türkiye ve Formoza İlişkileri (1950-1960)

Türkiye ile Çin ilişkileri, 20. yüzyıl başlarında Çin Cumhuriyeti ile yeni bir safhaya girmişti. 1949 yılında ise Çin Halk Cumhuriyeti ilan edildiğinde, Çin'in kendi özelindeki değişimler nedeniyle, Türkiye'nin Çin ile ilişkileri iki boyutlu ve çok etkenli bir yol ayrımına girmişti. Türkiye süreç içinde Çin ile ilişkilerini özellikle Formoza'daki Milliyetçi Çin yönetimiyle devam ettirme yönünde ilerletecekti. Türkiye'nin 1950 yılında Kore Savaşı'na katılması ve burada Çinli komünistlerle savaşması, Türkiye'yi Kıta Çin'inden biraz daha da uzaklaştırırken, Formoza'ya ise yaklaştırmıştı.¹²⁴

Türkiye'nin özellikle komünist propagandasından kaygı duyduğu, Pekin kaynaklı yayınların ülkeye girişinin yasaklanmasına yönelik almış olduğu kararlardan anlaşılmaktaydı. Bu anlamda, Komünist Çin Hükümeti tarafından Pekin'de yayınlanan "Peoples China" adlı derginin yurda sokulması yasaklanmıştı.¹²⁵ Pekin'de yayınlanan "Chin'as Youth" ve "Culture and Education in New Chinan" adlı iki İngilizce broşürün de Türkiye'deki pek çok gazeteye posta yoluyla gönderildiğinin anlaşılması üzerine, "gayet açık olarak komünistlik propagandası yapmakta olduğu" gerekçesiyle yurda girmesi ve dağıtılmasının engellenmesi

¹²⁰ Coşkun Kırca, "Asya'da Yatışma mı?", *Vatan*, 14 Eylül 1959.

¹²¹ Coşkun Kırca, "'K' Çin'de", *Vatan*, 9 Ekim 1959.

¹²² Coşkun Kırca, "Tibet Hakkındaki Karar", *Vatan*, 2 Kasım 1959.

¹²³ Coşkun Kırca, "Hint-Çin Anlaşmazlığı", *Vatan*, 23 Kasım 1959.

¹²⁴ Barış Adıbelli, Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 209.

¹²⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30-18-1-2 / 125-19-4, 8 Mart 1951.

Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılmıştı.¹²⁶ Ancak arşiv belgelerinden bu tür yayınların sadece ismi zikredilenlerle kalmaması ve propaganda amaçlı pek çok komünist Çin yayınının ülkeye sokulmaya devam etmesi üzerine, Komünist Çin Hükümeti tarafından yayınlanan yayınların yurda girişi yasaklanmıştı.¹²⁷

Diğer taraftan Formoza ile diplomatik ilişkiler geliştirilmeye çalışılıyordu. Tokyo Büyükelçisi Org. İzzet Aksalur, Formoza'da Milliyetçi Çin Hükümeti nezdinde 6 Kasım 1952 tarihi itibarıyla akredite edilmiş,¹²⁸ ancak göreve başlayana değin büyükelçiliğin işlerini idare etmek üzere 23 Şubat 1953'te Abdülmennan Tebelen Formoza Büyükelçiliği Müsteşarlığı'na atanmıştı.¹²⁹ Sonrasında Aksalur'un itimatnamesini takdim etmek üzere Formoza'ya gönderilmesi ve Bahaettin Ordemir'in kendisine refakat etmesi 25 Mayıs 1953 tarihli Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılacaktı.¹³⁰

Taraflar arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlaması bakımından; 22-31 Mayıs 1955 tarihinde Formoza'da toplanacak olan Asya Devletleri Antikomünist Konferansı'na, Milliyetçi Çin Hükümeti tarafından davet edilen Türkiye'yi, İstanbul Mebusu Nazlı Tılabar ile Çanakkale Mebusu Nurettin Fuat Alpkartal'ın temsil etmeleri kararlaştırılmıştı.¹³¹

Milliyetçi Çin Büyükelçiliği'nin Türk Dışişleri Bakanlığı'na müracaatla Çin Hükümeti'nin Türkiye ile bir kültür antlaşması yapmak istediklerini bildirmesi ve konuya dair bir proje sunması üzerine, Türk Dışişleri projeyi incelemiş ve mukabil bir proje hazırlayarak Çin Büyükelçiliği'ne sunmuş; Büyükelçilik, hükümetlerinin projeyi kabul edilebilir bulunduğunu ve antlaşma yapmak istediklerini iletmişti. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı Milliyetçi Çin Hükümeti ile bir kültür antlaşması yapılabilmesi için hükümet tarafından yetkilendirilme talebinde bulunmuş ve Bakanlar Kurulu 11 Şubat 1957 tarihli kararı ile söz konusu yetkiyi vermişti.¹³² Böylece Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Cumhuriyeti arasında 12 Şubat 1957 tarihinde Ankara'da imzalanan Kültür Mukavelesi, 6999 sayılı ve 7 Haziran 1957 tarihli kanun ile tasdik edilmişti. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Cumhuriyeti Hükümeti,

“memleketleri arasında eski zamanlardan beri mevcut fikir temas ve teatisinin kültürlerinin zenginliğine geniş mikyasta tesir ettiği hususunu göz önünde tutarak; karşılıklı anlayış ve sıkı dostluk bağlarını daha ziyade geliştirmeye hizmet bakımından kültürel münasebetlerini kuvvetlendirmek arzusuyla mütehassis olarak” bu kültür mukavelesini imzalamaya karar vermişlerdi.

Bu doğrultuda, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Vekili Etem Menderes ve Çin Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Dr. George K. C. Yeh, antlaşmayı imzalamışlardı.¹³³ Akid taraflar, kültürel ilişkilerini bilim, sanat, edebiyat ve diğer kültürel sahalarda sıkı bir işbirliğine dönüştürmeyi hedeflemekteydiler. Bir süre sonra Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Cumhuriyeti arasında 12 Şubat 1957 tarihinde Ankara'da imzalanan Kültür Mukavelesi'nin ilk sonuçları ortaya çıkmaya başlamış, örneğin, Milliyetçi Çin uyruklu Prof. Dr. K. S. Ma'nın Ankara

¹²⁶ BCA 30-18-1-2 / 127-103-18, 25 Ocak 1952.

¹²⁷ BCA 30-18-1-2 / 128-29-14, 14 Nisan 1952.

¹²⁸ BCA 30-18-1-2 / 130-81-20, 6 Kasım 1952.

¹²⁹ BCA 30-11-1-0 / 236-5-13, 23 Şubat 1953.

¹³⁰ BCA 30-18-1-2 / 132-43-3, 25 Mayıs 1953.

¹³¹ BCA 30-18-1-2 / 139-51-17, 21 Mayıs 1955.

¹³² BCA 30-18-1-2 / 145-111-10, 11 Şubat 1957.

¹³³ TC Resmi Gazete, S. 9635, 17 Haziran 1957.

Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sinoloji Kürsüsü Profesörlüğünde çalıştırılması Bakanlar Kurulu'nca 17 Şubat 1959 tarihi itibarıyla karşılaştırılmıştı.¹³⁴

Türkiye ile Milliyetçi Çin arasındaki ilişkilerin gelişmesine, resmi ya da gezi amaçlı ziyaretler de katkı sağlamıştı. 27 Mart 1957'deki Saigon'daki II. Asya Devletleri Anti Komünist Konferansı'na Türkiye'yi temsil etmek üzere katılacak olan Nazlı Tılbar ve Ahmet Emin Yalman'ın Milliyetçi Çin'in daveti üzerine Formoza'ya da bir ziyarette bulunması bu bakımdan kayda değerdi.¹³⁵ Ancak iki ülke ilişkileri açısından en önemli ziyaret, Başbakan Adnan Menderes'in Uzakdoğu'ya düzenleyeceği gezi kapsamında yaptığı Formoza seyahatiydi.

2.1.1.Menderes'in Formoza Ziyareti (28 Nisan-1 Mayıs 1958)

Başbakan Adnan Menderes, yapılan davetler üzerine 1958 yılı ilkbaharında Uzakdoğu'ya bir seyahat gerçekleştirmişti.¹³⁶ Bu kapsamda, Menderes ve Türk Heyeti 21-25 Nisan 1958'de Japonya'yı, 25-28 Nisan'da Kore'yi ve 28 Nisan-1 Mayıs tarihleri arasında da Formoza'yı resmen ziyaret edecekti.¹³⁷ Ayrıca, Hindistan Başbakanı Nehru'nun davetini kabul eden Menderes, dönüşte, 1 Mayıs Perşembe günü Kalküta havaalanında olacak, özel bir uçakla oradan Delhi'ye giderek görüşmelerde bulunacaktı.¹³⁸

19 Nisan günlü Dünya gazetesinde, Başbakanla Uzakdoğu'ya gidecek heyette yer alacakların isimleri -F. R. Zorlu, Sıtkı Yırcalı, Muammer Çavuşoğlu, Arif Demirel, Nuri Özsan, Celal Ramazanoğlu, Haluk Şaman, Halil İmre, Nizamettin Ali Sav, General Tahsin Yazıcı, Mithat Perin, Burhan Belge, Burhanettin Onat, Osman Kapani, Hamdi Sancar, Melih Esenbel, Orgeneral Rüştü Erdelhun, Prof. Ekrem Şerif Egel, Mümtaz Faik Fenik, Muzaffer Ersü, İlhan Savut, Ziya Tepedelen, Şefik Fenmen, Tefik Ertürk, Sermet Pasin ve Yüksel Menderes- yer almakta ve resmi programa dâhil olmayan 11 kişinin daha heyete katılacağı haber verilmekteydi.¹³⁹

20 Nisan 1958'de Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Sıtkı Yırcalı ve beraberindeki milletvekilleri, heyet üyeleri ve basın mensupları olduğu halde Türk havayollarına ait dört motorlu bir Türk uçağı ile Uzakdoğu'ya Ankara'dan hareket etti. Türk Heyeti'nin, 21 Nisan Pazartesi sabahı (mahalli Türkiye saatiyle) 9'da Tokyo'ya varmaları beklenmekteydi.¹⁴⁰

Başbakan Menderes, 22 Nisan'da Japon İmparatoru tarafından kabul edildi. Ayrıca Menderes ve Zorlu ile Japon Başbakanı Nobusuke Kishi ve Dışişleri Bakanı Aichiro Fujiyama arasında görüşmeler gerçekleştirildi.¹⁴¹ İmparator ve imparatoriçenin davetlisi olarak sarayda öğle yemeği yendi. Öğleden sonra Menderes'e Tokyo fahri hemşehriliği ve Nihon Üniversitesi

¹³⁴ BCA 30-18-1-2 / 151-75-11, 17 Şubat 1959.

¹³⁵ Bankok'taki III. ve Seul'daki IV. toplantıya yine Nazlı Tılbar katılmıştı. Seul'deki V., Manila'daki VI. ve Seul'daki VII. toplantıya ise Ahmet Şükrü Esmer Türkiye'yi temsilen katılacaktı. Bkz. BCA 30-18-1-2 / 139-51-17, 21 Mayıs 1955; BCA 30-18-1-2 / 146-36-3, 24 Temmuz 1957.

¹³⁶ Zafer, 19 Nisan 1958.

¹³⁷ Dünya, 20 Nisan 1958.

¹³⁸ Vatan, 25 Nisan 1958.

¹³⁹ Dünya, 19 Nisan 1958, Zafer, 19 Nisan 1958; resmi programa dâhil olmayan 11 kişi için bkz. dipnot 140.

¹⁴⁰ Baki Öktem (sabık Aydın Milletvekili, sonradan dâhil olacaktı), Enver Akoğlu (THY Umum Müdürü), Şerif Arzık, Erdoğan Ulus, Suavi Soner, Yurdanur Genya, Mehmet Sürenkök, Hüseyin Tutar, Kenan Öztürkmen, Adnan Atar, Naci Özveren, Kazım Nefes için bkz. BCA 30-18-1-2 / 148-21-14, 18 Nisan 1958; BCA 30-18-1-2 / 150-60-18, 2 Aralık 1958; Dünya, 20 Nisan 1958; Zafer, 19 Nisan 1958.

¹⁴¹ Dünya, 23 Nisan 1958; ayrıca bkz. Dünya, 26 Nisan 1958.

fahri doktorluğu tevcih olundu.¹⁴² Diğer taraftan Kore’de Menderes’i karşılama hazırlıkları vardı. Kore Cumhurbaşkanı Singman Ri talimatıyla, Kore’yi ziyaret edecek olan Menderes’i karşılama merasimi için hazırlık yapılmaktaydı.¹⁴³ 27 Nisan tarihli Vatan’da, “A. Menderes Yarın Formoza’ya Gidiyor” başlıklı habere göre, Başbakan Menderes’in Kore görüşmelerinin neticesi olarak, “Hür Asya Cephesi” kurulacağı söyleniyordu.¹⁴⁴

Öte yandan, Menderes ve beraberindeki heyet, 28 Nisan Pazartesi sabahı yerel saatle 11.00’da Seul havaalanından hareket etmiş¹⁴⁵ ve 16.30’da Taypey’e ulaşmıştı.¹⁴⁶ Ziyaret öncesinde Milliyetçi Çin Dışişleri Bakanlığı yayınladığı tebliğde, Türk Heyeti’nin 28 Nisan-1 Mayıs tarihleri arasında Formoza’da misafir edileceğini, bu çerçevede de geniş bir program hazırlandığını bildirmekteydi. Bu programa göre Menderes, Milliyetçi Çin Devlet Başkanı Çan Kay-Şek tarafından kabul edilecek, şerefine düzenlenecek bir askeri tatbikatta hazır bulunacak ayrıca kuzey Formoza’daki bazı sanayi tesislerini ziyaret edecekti. Türkiye’deki Milliyetçi Çin Büyükelçisi de, Menderes’in ziyaretini organize etmek konusunda hükûmetine yardım etmek üzere Taypey’e gelmişti. Havaalanında Menderes’in ziyaretine dair bir beyanatta bulunan Başbakan O. K. Yui,

“Başvekil Menderes’in yapacağı ziyaret, iki memleket arasında esasen öteden beri mevcut olan dostluğu bir kat daha arttırmakla kalmayacak, fakat aynı zamanda komünistlere karşı müşterek mücadelelerinde Ortadoğu ile Uzakdoğu arasındaki işbirliğinin temelini atacaktır.”

diyerek ziyaretin kendileri için anlamını ortaya koyuyor; bu ziyaretin “Türkiye’nin Milliyetçi Çin’i daha iyi anlamasına yol açacağından emin bulunduğunu” ifade ediyordu.¹⁴⁷ Milliyetçi Çin basını da ziyaretin önemine vurgu yapan ve duyulan memnuniyeti dile getiren başlıklarla Menderes’in Taypey’e gelişini duyuruyordu. Menderes’in biyografisine ve büyük boy fotoğraflarına yer veriyorlardı. Gazeteler, Türkiye Başbakanı’nın şahsında “Komünizmin en büyük hasımlarından birini selamlamakta” olduklarını ilan ediyorlardı. Taypey gazetesi, Central Daily News, “Türkiye ve Milliyetçi Çin’in aynı yolda müşterek düşmana karşı mücadele etmekte” olduğunu vurgulamakta; China Post, “Dünyanın bir başka köşesinde kendi gibi komünizme karşı mücadeleye azmetmiş bir milletin bulunduğunu görmek bağımsız Çin için kuvvet ve cesaret verici” ifadeleriyle benzerliğin altını çizmekte; Şinşeng Daily News ise “Adnan Menderes’i dünyanın en büyük komünist aleyhtarı liderlerinden biri” olarak tanımlamaktaydı.¹⁴⁸

28 Nisan’da Menderes ve Türk Heyeti’ni Taypey’e getiren uçak Türk ve Çin bayrakları ile donatılmış, havaalanına 16.30’da indiği zaman 19 pare top atılmış, parlak bir karşılama töreni yapılmıştı. Menderes uçaktan inişinde, Çin Başbakanı, Bakanlar, Meclis Başkanları, bütün devlet erkânı, elçiler ve basın mensupları tarafından karşılanmıştı. Türk ve Çin Başbakanları radyo mikrofonları karşısında hararetli demeçler verdiler. Çin Başkan Vekili Yui, Menderes ve Türk Heyeti’nin karşılanması esnasında bir konuşma yapmış Türkiye’nin “komünizme karşı bir kale” olduğunu ve Çin’i Türkiye’nin doğal bir müttefiki olarak görmekten dolayı mutluluk duyduğunu belirtmişti. Başbakan Adnan Menderes de Çin milletine hitaben yaptığı mukabil konuşmasında, iki ülke arasındaki “çok eski dostluk

¹⁴² Dünya, 23 Nisan 1958.

¹⁴³ Dünya, 23 Nisan 1958; Dünya, 26 Nisan 1958; Vatan, 27 Nisan 1958; Vatan, 28 Nisan 1958.

¹⁴⁴ Vatan, 27 Nisan 1958.

¹⁴⁵ Mahmut Erhan, Menderes Uzakdoğu’da, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1958, s. 76.

¹⁴⁶ Erhan, a.g.e., s. 78.

¹⁴⁷ Vatan, 27 Nisan 1958; Erhan, a.g.e., s. 76-77.

¹⁴⁸ Erhan, a.g.e., s. 77-78.

bağlarının mevcut olduğu"nu belirterek, "Çin milleti"nin arasında bulunmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirmişti. Havaalanında samimi bir sohbetten sonra şehre hareket edilmişti. Menderes'in geçtiği yollar halkla, üniversite ve okul talebeleri ile "hıncanın dolu" idi. Menderes, Çin Başbakanı, Başkan Yardımcısı ve Başkan Çan Kay-Şek'i ziyaret edecekti. Akşam, Çin Başbakanı, Menderes şerefine büyük bir resmi ziyafet verecekti.¹⁴⁹

Akşam, Çin Başbakanı Yui'nin şerefine verdiği resmi yemekten sonra Menderes teşekkür etmiş ve bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında "komünist emperyalizm" vurgusu yaparak, tehdit karşısında işbirliğini ön plana çıkaran sözler söylemişti:

"Bütün hayatını milletin hürriyet, refah ve saadeti için çetin mücadeleler içinde geçirmiş bulunan sayın Çan-Kay-Şek'in rehberliği altında Çin Cumhuriyetinin bütün hür dünyanın nef'ine olarak bu müsbet gaye uğrunda kıymetli hizmetlerde bulunabileceği şüphesizdir.

Türkiye, Çin Cumhuriyeti ile her sahada teşriki mesaisini daha da takviye etmek suretiyle aynı sulhperver gayeye elindeki imkanlar nisbetinde hizmet etmekten fariğ olmayacaktır."

Menderes, 29 Nisan Salı sabahı meçhul asker abidesini ziyaret etmişti. Çin silahlı kuvvetlerinden komutanların hazır bulunduğu abidenin girişinde, 19 pare top atışı yapılarak bir tören gerçekleştirilmişti. Menderes de kırmızı çiçeklerden oluşan zemin üzerine beyaz çiçeklerden resmedilen ayyıldızlı bir çelengi abideye bırakmıştı. Menderes daha sonra şehrin kuzeyindeki Huku tatbikat sahasına hareket etmiş, generallerin hazır bulunduğu bir törenle karşılanmış ve burada kendi şerefine düzenlenen askeri manevraları izlemişti. Menderes öğle vakti Çan Kay-Şek'in yemek davetine katılmış, resmi programda yer almayan yemek samimi bir havada geçmişti.¹⁵⁰

Salı günü öğleden sonra, davet üzerine Çin Meclisi'ne giden Menderes kürsüye çıkarak Çin milletvekillerine hitaben bir konuşma yapmıştı. Menderes konuşmasında, Uzakdoğu memleketlerinin kendi aralarındaki birliği kuvvetlendirmek suretiyle "dünya barışına müessir olma" yolunda herşeyin yapılması lüzumuna işaret etmişti. Başbakan bunun kendileri için olduğu kadar "hür âleme" mensup ülkelerin güvenlik ve milli menfaatlerinin savunulması bakımından da şart olduğunu söylemişti. Milliyetçi Çin milletvekilleri Menderes'in konuşmasını sık sık alkışlarla kesmişlerdi. Başbakan bundan sonra özellikle Uzak ve Ortadoğu'da bazı milletlerin komünist emperyalizminin her türlü milliyetçilik hislerini kundakladığına, bunları sonuna kadar istismar ederek bu memleketlerde istikrar ve gerçek hürriyetin kurulmasını önlediklerine işaret etmiş, bu tür çalışmaları uluslararası anlayışı da baltaladığını söyledikten sonra,

"Unutulmamalıdır ki milletlerarası komünizm hürriyet ve bağımsızlık maskesi arkasında tehlikeli surette gelişmekte ve yayılmaktadır. Bu kılığa bürünen komünist tehdidi hayatın her safha ve kademesine sinmekte, bir ağ gibi her tarafı sarmaktadır" demişti.

Menderes'in Çin Meclisi'nde -ilk defa yabancı bir devlet adamının- konuşması o güne değin Çin diplomatik ilişkilerinde yaşanmamış bir gelişme olarak, iki ülke arasındaki yakınlığa atfedilen önemi göstermesi bakımından sıra dışı bir örnek olarak değerlendirilebilirdi. Çin Meclis Başkanı Çang Tao Fan da Menderes'i öven ve komünizme karşı dayanışmayı

¹⁴⁹ Dünya, 29 Nisan 1958; Tercüman, 29 Nisan 1958; Vatan, 29 Nisan 1958; Zafer, 29 Nisan 1958; Yui ve Menderes'in konuşmaları için bkz. Erhan, a.g.e., s. 78-80.

¹⁵⁰ Erhan, a.g.e., s. 85-88.

vurgulayan mukabil bir konuşma yapmıştı.¹⁵¹ Menderes öğleden sonra, Çin Dışişleri Bakanlığı'nda verilen kokteylde bulunmuş, oradan Türk Büyükelçiliği'nde verilen ziyafete gitmişti. Ertesi gün, 30 Nisan Çarşamba öğleden önce de Türk Heyeti, Tayvan'da gerçekleştirilen zirai reform ve toprak dağıtım konusuna dair incelemelerde bulunmuş ve daha sonra başkan yardımcısının öğle yemeği davetine katılmıştı.¹⁵²

Menderes akşam Çin Cumhurbaşkanı Çan Kay-Şek'in başkanlık dairesinde verdiği büyük resmi yemeğe katılmıştı. Taypey basını başkanlık dairesinde yabancı bir devlet adamının şerefine böyle bir yemeğin ilk defa verildiği ve önceki temaslarda olduğu gibi akşamki yemekte de görüşmelerin çok samimi bir havada gerçekleştiğini yazmıştı. Menderes şerefine düzenlenen kabul resminde Cumhurbaşkanı Yardımcısı Chen Cheng, Çin Meclis Başkanı Yo-Yujen ve Meclis Grup Başkanı General Ho-Ying Chin, Türk-Çin dostane ilişkilerin geçmişinden ve iki ülkeyi biraraya getiren komünizm tehdidinden bahsederek ülkeler arası işbirliğinin geliştirilmesine vurgu yapmışlardı.¹⁵³ Dostluk ve anlayış havası içinde geçen görüşmelerin sonunda her iki ülke; siyasi, stratejik ve ideolojik açıdan Türkiye ile Çin'in, Orta-Doğu ve Asya'da, uluslararası barış ve güvenliği sağlama noktasında hayati öneme sahip oldukları konusunda görüş birliğine vararak işbirliğini her alanda geliştirmeye yönelik bir tutum içerisinde olunması kararını almışlar ve 1 Mayıs 1958 günü iki ülkenin başbakanları, O.K. Yui ve Adnan Menderes Taypey'de müşterek bir tebliğ yayınlamışlardı. Bu suretle, Menderes ve beraberindekilerin Milliyetçi Çin ziyareti sona erecek ve gece yarısından sonra uçakla Yeni Delhi'ye hareket edeceklerdi.¹⁵⁴ Böylece Menderes'in seyahati -basın ve belge yoğunluğuna da yansdığı şekliyle- verimli geçmiş ve iki ülke arasındaki dostluk bağlarını güçlendiren bir vesile olmuştu.

Sonuç

Sun Yat-Sen'in 1925 yılında ölümü üzerine Çin'de milliyetçilerin lideri olan Çan Kay-Şek'in ülkede sisteme dair iki temel yorum arasındaki (Komünist Çin, Milliyetçi Çin) mücadelede başarısızlığa uğrayarak komünistlerin üstünlük kazanmaya başlamaları neticesinde Milliyetçi Hükümet'in merkezi olan Nankin'den, sırasıyla Kanton, Chungking, Chengtu ve Formoza'ya çekiliş süreci (Ocak-Aralık 1949) ve Formoza'daki ilk on yılı, Türk basını tarafından yakından takip edilmiş ve tartışılmıştı.

Formoza'ya nakli sonrasında tecrit edilmiş bir görünüme düşmemek adına, 1950'den itibaren, kıtaya dönüş iddiasını sürdüren Çan Kay-Şek'in, adanın müdafaası kapsamında girişimlerde bulunduğu ve bundan çok yönlü faydalar umduğu anlaşılmaktaydı. Dönem itibarıyla Sovyet Rusya ile arasındaki yakınlık henüz bir ayrışmaya dönüşmediğinden Komünist Çin, İngiltere ve birkaç ülke dışında batıda tanınmışlığı sınırlı olsa da, Uzakdoğu hakimiyet sahasındaki varlığını gözardı edilemez bir şekilde hissettiriyordu. Bu bağlamda, Asya'da komünizmin yayılışını önlemek için Formoza ve adanın müdafaası konusu ön plana çıkıyordu. İki yıl gibi kısa bir zaman diliminde, Türk basınına da yansdığı üzere, ada silahlandırılıyor ve adeta "*muazzam bir uçak gemisi*" şekline dönüştürülüyordu.

Çan Kay-Şek'in Formoza'daki yönetimi için 1955 yılı yani Amerika'nın Milliyetçi Çin ile "*karşılıklı müdafa antlaşması*" imzalaması bir kırılma noktası olmuştu. Bu antlaşma, Çan Kay-Şek'in Milliyetçi Çin'i güçlendirmesine yönelik olmakla birlikte, Milliyetçi Çin'in geleceğini bir o kadar da Çan Kay-Şek'in şahsına ve Amerikan faktörüne bağlı kılıyordu. Bu

¹⁵¹ Vatan, 30 Nisan 1958; Zafer, 30 Nisan 1958; Erhan, a.g.e., s. 82-85.

¹⁵² Erhan, a.g.e., s. 88.

¹⁵³ Zafer, 2 Mayıs 1958; Erhan, a.g.e., s. 88-92.

¹⁵⁴ Zafer, 2 Mayıs 1958; Erhan, a.g.e., s. 90.

nedenle söz konusu süreçte Formoza'daki Milliyetçi Çin yönetiminin ilişkileri ve adanın müdafaası meselesi bölgesel olduğu kadar küresel bir öneme de sahip oluyordu.

Türkiye ile Çin ilişkileri, 20.yüzyıl başlarında Çin Cumhuriyeti ile yeni bir safhaya girmişti. 1949 yılında ise Çin Halk Cumhuriyeti ilan edildiğinde, Çin'in kendi özelindeki değişimler nedeniyle, Türkiye'nin Çin'e dair dış politikası iki boyutluluğu ve çok etkenli bir yapıyı dikkate almak suretiyle şekillenmek durumunda kaldı. Türkiye süreç içinde Çin ile ilişkilerini özellikle Formoza'daki Milliyetçi Çin yönetimiyle devam ettirme yönünde ilerletecekti. Türkiye'nin 1950 yılında Kore Savaşı'na katılması ve burada Çinli komünistlerle savaşıması, Türkiye'yi Kıta Çini'nden biraz daha uzaklaştırırken, Formoza'ya ise yaklaştırmıştı. Ancak iki ülke ilişkileri açısından en önemli gelişmelerden biri, Başbakan Adnan Menderes'in Uzakdoğu'ya düzenlediği gezi kapsamında 28 Nisan-1 Mayıs 1958 tarihleri arasında Formoza'yı ziyaret etmesiydi. Bir bütün olarak bakılırsa, 1960'a uzanan on yıllık süreçte, hem Çin hem de Türkiye tarihi açısından, dünyadaki iki kutuplu yapı, ülkelerin iç ve dış politikasında ideolojik yorum farklarına yol açmakta ve bunun yansıması olarak da rekabet kadar uzlaşmayı da kaçılmaz hale getirmekteydi.

Kaynaklar

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA 30-18-1-2 / 125-19-4, 8 Mart 1951.
BCA 30-18-1-2 / 127-103-18, 25 Ocak 1952.
BCA 30-18-1-2 / 128-29-14, 14 Nisan 1952.
BCA 30-18-1-2 / 130-81-20, 6 Kasım 1952.
BCA 30-11-1-0 / 236-5-13, 23 Şubat 1953.
BCA 30-18-1-2 / 132-43-3, 25 Mayıs 1953.
BCA 30-18-1-2 / 139-51-17, 21 Mayıs 1955.
BCA 30-18-1-2 / 145-111-10, 11 Şubat 1957.
BCA 30-18-1-2 / 146-36-3, 24 Temmuz 1957.
BCA 30-18-1-2 / 148-21-14, 18 Nisan 1958.
BCA 30-18-1-2 / 150-60-18, 2 Aralık 1958.
BCA 30-18-1-2 / 151-75-11, 17 Şubat 1959.

Gazete ve Dergiler

Akşam

Dünya

Hürriyet

Hürses

Milliyet

Tan

Tasvir

Tercüman

TC Resmi Gazete

Ulus

Vatan

Yeni Gün

Yeni Sabah

Zafer

Kitap ve Makaleler

ADIBELLİ, Barış, *Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 14. Baskı, İstanbul (tarihsiz).

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Öz Yayınları, Ankara 1959.

ERHAN, Mahmut, *Menderes Uzakdoğu'da*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1958.

ESMER, A. Şükrü, "Çin'in Amerika Tarafından Tanınması", *Ulus*, 12 Şubat 1971.

KIRCA, Coşkun, "Olaylar Hızlanıyor", *Vatan*, 3 Eylül 1959.

KIRCA, Coşkun, "Asya'da Yatışma mı?", *Vatan*, 14 Eylül 1959.

KIRCA, Coşkun, "'K' Çin'de", *Vatan*, 9 Ekim 1959.

KIRCA, Coşkun, "Tibet Hakkındaki Karar", *Vatan*, 2 Kasım 1959.

KIRCA, Coşkun, "Hint-Çin Anlaşmazlığı", *Vatan*, 23 Kasım 1959.

KUL, Ömer, 1949 Sonrası Hariçte Doğu Türkistan Davası ve Tayvan Yönetiminin Tutumu", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. 24, 218, ss. 29-62.

MUMCU, Ahmet, "Çin Meselesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1, 1961, s. 259-332.

ÖZSOY, M. Asaf, "Dünyanın Yeni Siyasi Mihveri: Çin", *Tan*, 13 Şubat 1950.

SABİT, Selim, "Çin Komünistlerini Meşgul Eden En Mühim Mesele", *Tasvir*, 12 Haziran 1949.

SABİT, Selim, "Çin'deki Makus İnkişaf", *Tasvir*, 15 Ekim 1949.

SAFA, Peyami, "Rusya ve Çin'de Komünizm", *Ulus*, 16 Haziran 1949.

TOPALAK, Mücahit, "Çin-Rusya", *Zafer*, 9 Ocak 1957.

TOPALAK, Mücahit, "Garanti Formülü", *Zafer*, 13 Nisan 1955.

TOPALAK, Mücahit, "Kongre'de Tartışma", *Zafer*, 13 Nisan 1955.

TOPALAK, Mücahit, "Pekin'i Ziyaret", *Zafer*, 16 Nisan 1957.

ZAL, M. H., "Kızıl Çin'in Bir Teklifi", *Vatan*, 9 Temmuz 1956.

ZAL, M. H., “Kızıl Çin’de Yeni Cereyan”, *Vatan*, 1 Ekim 1956.

ZAL, M. H., “Peyklerin İstiklali”, *Vatan*, 21 Ekim 1956.